

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ
СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускної кафедри
_____ Н. Ф. Ржевська
«_____» _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

Тема: «Етноконфесійний вимір Індо-Пакистанського конфлікту: шляхи та механізми мирного врегулювання»

Виконавець: студентка 2 курсу, 208 групи, Борисенко Катерина Андріївна

Керівник: завідувач кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, д.політ.н., доцент Ржевська Ніна Федорівна

Нормоконтролер

(підпис)

(П.І.Б.)

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ..	5
1.1. Поняття, природа та фактори виникнення етноконфесійних конфліктів	5
1.2. Історія етнонаціональних та міжконфесійних конфліктів	11
1.3. Особливості етноконфесійних конфліктів XX-XXI століття	24
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	37
2.1. Засоби врегулювання етноконфесійних конфліктів. Співвідношення силових та мирних методів вирішення конфліктів.	37
2.2. Роль міжнародних організацій у врегулюванні етноконфесійних конфліктів	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДО- ПАКИСТАНСЬКОГО КОНФЛІКТУ	54
3.1. Індо-пакистанська війна: історія конфлікту	54
3.2. Аналіз конфліктної ситуації між Індією та Пакистаном за методом Парето ..	61
3.3. Використання методу граф автомата для аналізу оптимальних дій учасників Індо-Пакистанської проблеми	67
3.4. Критеріальний аналіз Індо-Пакистанського конфлікту	71
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Нині врегулювання етнополітичних протистоянь належить до сфери діяльності державних утворень, зокрема, – суб'єктів протистояння, посередників і медіаторів. Саме тому сучасній політичній науці необхідно розробляти ефективні й оптимальні форми мирного врегулювання етнополітичних конфліктів.

Цей процес має бути стратегічним і конструктивним, а також реалізовуватися за допомогою методів, вироблених існуючими політичними інститутами. У свою чергу, вибір певної форми мирного врегулювання етнополітичних конфліктів напряду визначає стабільність багатонаціональної держави, особливо там, де існують міжгрупові протиріччя регіонального і світового масштабу.

Сучасні політичні, економічні, соціальні та культурні процеси загострюють проблеми етнічної ідентифікації та колективної самосвідомості. У свою чергу – етнополітичний конфлікт є найбільш поширеним різновидом протистояння в сучасному суспільстві, що часто знаходить деструктивний прояв у межах міжнаціональних, територіальних і політичних протиріч.

За останні роки у царині етнополітичних конфліктів проведено багато досліджень, більшість із яких присвячено вивченню хронологічного ланцюжка розвитку конкретних етнополітичних протистоянь, прогнозуванню і конструюванню наступних етапів конфліктної ситуації. Однак, причини і фактори розгортання конфліктів на етнополітичному ґрунті недостатньо досліджені саме у міжнародно-політологічному сенсі.

Окрім того, виявлення передумов і каталізаторів етнополітичного зіткнення є ключовою ланкою у виробленні взаємоприйнятних та ефективних механізмів урегулювання конфліктів, а сам процес вимагає встановлення загальних уніфікованих правил для всіх сторін. Ці правила в поліетнічному суспільстві не повинні виходити за рамки ціннісно-нормативної площини і обмежувати традиції, культуру, звичаї і інтереси різних етносів. Окрім того, обов'язковою в цьому процесі є участь експертів-конфліктологів.

Процес врегулювання етнополітичних конфліктів передбачає політико-правову, дипломатичну, військово-політичну, соціально-економічну та інформаційну

взаємодію конфліктуючих сторін та посередників між ними.

Протягом другої половини XX століття в світі було зафіксовано понад 300 етнічних конфліктів, які періодично переходили в стадію насильства. За оцінками ООН внутрішньодержавні, в тому числі й етнічні конфлікти, забрали більше життів, ніж «класичні» війни. Значна частина їх триває і до нині.

Особливої уваги в контексті етноконфесійних конфліктів потребує вивчення Кашмірської проблеми та її впливу на ситуацію в Південній Азії та сучасні міжнародні відносини.

Метою роботи є пошук та обґрунтування можливих варіантів урегулювання Індо-Пакистанського конфлікту. Досягнення поставленої мети є можливим за рахунок виконання наступних дослідницьких завдань:

- визначити та проаналізувати зміст та особливості етноконфесійного конфлікту;
- показати історію етнонаціональних та міжконфесійних конфліктів;
- виявити причини виникнення етноконфесійних конфліктів;
- встановити особливості етноконфесійних конфліктів XX-XXI століття;
- показати сучасні механізми врегулювання етноконфесійних конфліктів;
- показати критичні точки розвитку та врегулювання Індо-Пакистанського конфлікту;
- запропонувати оптимальні варіанти вирішення Індо-Пакистанського конфлікту.

Об'єктом дослідження є етноконфесійні конфлікти.

Предметом – шляхи та механізми врегулювання Індо-Пакистанського конфлікту.

Методи дослідження. Для досягнення поставленою мети дипломної роботи було використано загальнонаукові методи (аналіз та синтез). Для визначення шляхів та механізмів врегулювання Індо-Пакистанського конфлікту було використано метод Парето, метод граф автомата, метод критеріального аналізу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Поняття, природа та фактори виникнення етноконфесійних конфліктів

Роль етноконфесійних процесів у світі протягом останнього часу значно зросла. Під різними гаслами втягуються у політику етнічні та конфесійні групи, що особливо впливає на ступінь соціально-політичної стабільності у світі.

На думку Б. Бернадського, конфлікт – це завжди багатовимірне явище, що розвивається поступово, спочатку у формі активності екстремістських сил, що провокують уряд на жорсткі кроки та готують громадську думку до радикальних форм спротиву. Істотну роль в ескалації конфлікту відіграє етнічна і релігійна нетерпимість. Безпосередньою причиною може виступати політична і мовна нерівність, асиміляція. Виходячи з цього, об'єктивним сенсом конфлікту виступає відновлення прав певної нації чи народності, які найкраще можуть бути гарантованими у своїй державі [1].

Щодо визначення етнонаціоналізму, то на думку В. Коновалова, його можна представити як конфлікт між етнічними групами, до якого залучено державу. В даному конфлікті одна з етнічних груп керується ідеологією націоналізму і вимагає свого політичного визнання в одному з двох проявів – політичної автономії або, що зустрічається частіше, політичної незалежності етнічної групи у вигляді національної держави.

В обох випадках конфлікт відбувається по етнічній лінії, і виконання вимог однієї зі сторін означає зміну державного устрою суспільства.

Етнополітичним конфліктом вважається соціально-кризова ситуація, зумовлена протиріччям інтересів та цілей етнічних груп у рамках спільного етносоціального простору [2].

Також етнополітичний конфлікт можна охарактеризувати як агресивне зіткнення відмінностей, інтересів і протиріч, поглядів, насамперед у сприйнятті, інтерпретації та участі в соціально- економічних і політичних процесах етнічних груп [3].

На думку В. Балуха, міжконфесійний конфлікт – це протистояння і зіткнення між носіями різних релігійних цінностей (від окремих носіїв-віруючих до цілих конфесій), що обумовлені відмінностями в їхньому світобаченні, уявленнях і ставленні до Бога, різною участю в релігійному житті [4].

Етноконфесійний конфлікт є однією з форм етнічних конфліктів, в якому релігійна відмінність посилює етнічну. Особливо вираженої форми даний тип конфлікту проявляє в регіонах, населених народами, які склалися в різних цивілізаціях.

Етноконфесійний конфлікт заснований на сукупності соціально-економічних, політичних і соціокультурних протиріч між носіями різних релігійних цінностей.

Для перехідних соціумів національні питання як невід’ємні складові політичних, державотворчих, духовно-ренесансних процесів виявилися надзвичайно хворобливими і кризогенними.

Можна припустити, що найглибші причини генезису і поширення етнорелігійних конфліктів у країнах перехідного типу вкорінені саме у суперечливій природі процесів національного відродження і самовизначення (державного, геополітичного, цивілізаційного).

Оскільки мало не кожна з новопосталих суверенних держав являла собою поліетнічний соціум, цілком очікувано, що не тільки титульна нація, а й чисельні традиційні етнонаціональні меншини рушили до мети етнічного і політичного самовизначення. Зіткнення різноспрямованих векторів сили не могло не призвести до зростання міжетнічної напруги та усвідомлення суперечностей між етносами в їх інтересах і прагненнях, до актуалізації їх розбіжностей в культурній, мовній, релігійній площинах, а відтак і до стрімкої еволюції конфліктів етнополітичних в етноконфесійні [5].

Починаючи з другої половини XX століття етнічні, етнополітичні, етноконфесійні конфлікти перетворилися на одну з глобальних проблем сучасного світу. Результати експертно-статистичних досліджень засвідчили, що на межі 70-80-х років XX століття майже половина країн світу була охоплена міжетнічною боротьбою. Лише за останню декаду XX століття у 80 країнах світу були

zareestrovani 118 vייskovih konfliktiv, sered yakih 108 – yavlyali soboyu tu chi inshu formu etnichnih protistoyanh [6]. Peredumovi etnopolitichnih konfliktiv viyavleni praktichno v kozhnomu regioni z polietnichnim skladom naselennya, a tam, de lini etnichnih kordoniv korelyuyut abo spivpadayut iz kordonomi konfesiynimi – konfrontatsiya nabyuae vyraznogo etnokonfesiynogo kharakteru.

Etnokonfesiyni problemy oznachilisya zitknennyami v Livanii (maroniti i musulmani), u Pivnichnii Irlandii (protestanti i katoliki), v Bosnii i Hercegovini, Horvatii ta Kosovo (pravoslavni, katoliki i musulmani), Indii ta Pakistanii (induisti i musulmani), v Tadjikistanii (ismailiti i suniti) tosho. Sered gostrih vnutrishnih konfliktiv, do yakih maє vidnoshennya religiya, varto vidnesti priklady likvidatsii organizatsii vladi buddiyskogo dalay-lami v Tibeti (KНР), zitkneniya mizh shiitami i sunitami v Pivdennomu Iraku, mizh islamskimi fundamentalistskimi ekstremistami i pomirkovanimi musulmanami v Alzhiri, Sgipiti, Afganistani [7]. U bilyshosti цих vypadkiv mizhkonfesiyni konflikti nabyuayut yaskravogo vyraznogo etnichnogo zabarvleniya.

Bilyshist kraiin Azii ta Afriki dovгий chas перебували в колоніальній або напівколоніальній залежності та набули суверенітету близько п'ятдесяти років тому. Найчастіше нові держави створювалися метрополіями без урахування історично сформованих спільностей (в тому числі і релігійних), а кордони проводилися залежно від політичної та військової кон'юнктури. В результаті спільноти, що сповідували одну й ту ж релігію, виявилися роз'єднаними. Така ситуація склалася, наприклад, у Ефіопії, до складу якої входили народності і території, що відрізняються в етнічному та релігійному відношенні і що зберігали певну частку самостійності. У 1993 році в результаті багаторічної громадянської війни провінція Еритрея перетворилася в самостійну державу, де основна релігія – іслам, тоді як населення Ефіопії сповідує християнство [8].

Нині можна прогнозувати підвищення етноконфесійної конфліктогенності в країнах Західної Європи внаслідок динамічних змін в етнічній та конфесійній карті регіону, масового притоку мігрантів із країн Азії та Африки.

Так, хвилі міграції у країни Західної Європи в другій половині ХХ – початку

XXI століття внесли проблеми абсолютно нової якості: збільшення етноконфесійної дистанції та самоізоляції між мігрантами та місцевим населенням. Російський дослідник Д. Драгунський зазначає: «Імміграція з країн «третього світу» створює нові класи, точніше, етнокласи. Вона створює нових пролетарів, причому не тільки з економічного статусу, а й за етнічною приналежністю. Етнокласи несуть в собі новий заряд революційності, в якому соціальні вимоги змішані з етнокультурними і конфесійними».

На думку американського дослідника політичних процесів Г. Т. Роберта можна виділити кілька універсальних ознак (факторів), за якими можна передбачити початок територіального спору за незалежність.

Фактор 1. Група, що відноситься до етнічних або релігійних меншин; вимагає більшої автономії, ніж вона має зараз.

Фактор 2. Ризик початку військових дій підвищується майже на 60% в тому випадку, якщо меншина колись мала власну державність. Не має значення, коли і де існувало це державне утворення, яким чином воно було створено, яка форма правління використовувалася, і з яких причин воно втратило незалежність (наприклад, жителі канадської провінції Квебек, які є нащадками французьких колоністів, вимагають незалежності, пояснюючи це тим, що колись Канада була французькою колонією). Ще більш небезпечно, якщо втрата незалежності відбулася у відносно недавньому минулому.

Фактор 3. Чим вище організованість груп, які виступають за незалежність, тим більше шансів, що вони почнуть озброєну боротьбу. Ризик збільшується на 83% в порівнянні з погано організованими сепаратистами (наприклад, бажання самовизначитися не було підкріплено створенням потужних адміністративних структур католицькими жителями Північної Ірландії, що входить до складу протестантської Великої Британії).

Незважаючи на те, що католики змогли створити кілька потужних терористичних груп, єдиний організаційний центр, що представляє інтереси більшої частини населення, створений не був).

Фактор 4. Чим краще в регіоні, що претендує на самовизначення, йде справа з

інфраструктурою та інформаційними технологіями, тим більше шансів, що почнуться конфліктні дії. Збройні групи сепаратистів можуть координувати свої дії лише за допомогою телефонів, радіостанцій тощо. Якщо певна етнічна група знаходиться в юрисдикції однієї держави і проживає на компактній території, то фактор зв'язку особливої ролі не грає. Але його значення зростає багаторазово, якщо етнічна чи релігійна група «поділена» між двома або більше державами (так, наприклад, сталося з албанцями, розділеними між Сербією, Албанією і Македонією, басками у Франції та Іспанії, чеченцями в Росії і Грузії).

Фактор 5. Чим вище рівень народжуваності етнічної або релігійної групи, тим більше вона схильна починати війну за самовизначення.

Фактор 6. Чим менше та чи інша етнічна чи релігійна група страждала від репресій і дискримінації з боку центрального уряду, тим більше шансів, що вона почне боротьбу за самовизначення. Цікаво, що більшість груп, які виступають за самовизначення, нині діють в демократичних державах. Більш того, розмови про незалежність починалися лише після того, як країна змінювала форму правління на демократичну.

Фактор 7. Початок конфліктних дій значно більш імовірний, якщо колись представники цієї релігійної або етнічної групи вже вели подібну боротьбу.

Якщо застосувати системний підхід, то причини релігійних конфліктів можна представити як комплекс регіональних протиріч історичного, етнотериторіального, політичного, соціального, етнокультурного та іншої властивості, здатного за певних умов реалізуватися в формі конфесійного конфлікту. Наприклад, етнотериторіальні протиріччя проявляються у вигляді стійких претензій етносів, які сповідували одну релігію, на так звані етнічні території як проблеми «розділених народів», як питання про «етнотериторіальну реабілітацію» раніше депортованих етнічних і релігійних груп.

Політичні суперечності виникають через відсутність суверенної державності або політико-правової неповноцінності статусу національних автономій і етнічних меншин в державах, заснованих на принципах етнічного націоналізму і релігійної приналежності.

Щодо соціальних та етнокультурних протиріч, то вони є наслідком нерівномірного соціально-економічного розвитку етнічних територій, нерівного ступеня свободи доступу різних етнічних груп до ресурсів та ринків, дискримінації за расовою, етнічною чи релігійною ознаками, культурно-цивілізаційних відмінностей тощо. Так, наприклад, мусульманські громади стали невід'ємною частиною європейського життя більш ніж півстоліття тому, але по справжньому настільки тісне сусідство з ісламом стало серйозно турбувати корінних європейців лише протягом останнього десятиліття. Напруга у відносинах наростало поступово, і обидві сторони сьогодні вже звикли очікувати взаємних випадів різного ступеня жорсткості. Першими у прийнятті давно очікуваних законодавчих рішень, що безпосередньо стосуються ісламських громад, стали не Франція чи Нідерланди, де рівень антиісламських настроїв зараз є досить високим, а непомічені раніше в радикальній законотворчості Швейцарія і Бельгія.

Так, Швейцарія за підсумками референдуму в листопаді 2009 року заборонила будівництво мінаретів, а Бельгія 29 квітня 2010 року практично одностайним голосуванням Нижньої палати бельгійського парламенту заборонила ісламську вуаль. Характерно, що в обох випадках заборони мали соціально-культурний характер.

От, наприклад, в італійському місті Навара міська рада ще в січні 2010 року затвердив заборону на носіння паранджі в громадських місцях.

Особливостями етноконфесійних конфліктів є: «вибуховий» характер їх виникнення, тенденції до швидкої ескалації, тотальної мобілізації та використання сторонами конфлікту всіх наявних засобів і способів ведення боротьби, в тому числі і заборонених міжнародним правом – геноцид, створення концтаборів, депортація, «етнічні чистки», захоплення заручників, терористичні акції, тортури тощо.

Слід вказати, що етнічні та релігійні конфліктогенні процеси стають дедалі менше залежними від внутрішніх детермінант на користь малокерованих факторів глобального світу. Глобальна «суміш» етнорелігійних спільнот в полінаціональних суспільствах та абсорбція зовнішніх етнорелігійних впливів автохтонними спільнотами на тлі загострення національних і релігійних почуттів – стають потенційними чинниками ескалації етноконфесійних протистоянь. Це наочно

продемонстрували процеси відродження та закріплення ісламу в Кримському та частково Балканському ареалах: суперечливі впливи «арабського» та «турецького» ісламу на автохтонне населення, активізація мусульманських діаспор різної етнічної та конфесійної ідентичності призвели до диференціації мусульманського середовища, його політизації та радикалізації.

Також, варто зазначити важливу рису етоконфесійного конфлікту – це хвилеподібна динаміка, при якій силове протистояння змінюється діалогом, причому останній найчастіше використовується лише як засіб, щоб виграти час і накопичити сили. Як наслідок – затяжний характер конфлікту.

Конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті є найбільш гострими і складними. Вони важко піддаються врегулюванню навіть при певній стабілізації. Кожен етоконфесійний конфлікт є індивідуальним, що обумовлено особливостями культури та психологією його учасників. У силу своєї транскордонної природи етоконфесійність не є безпосередньою причиною виникнення особливого роду конфліктів, а надає лише специфіки та вектору спрямованості конфліктам. Природно, що характер співіснування етносів і конфесій, розвинутість міжетнічних, міжконфесійних, міжкультурних контактів, забезпечення кожній етнічній і конфесійній групі власної «ніші» в суспільстві, зусилля щодо подолання етнорелігійного екстремізму, нетерпимості та насильства стають важливими показниками демократичного, гуманістичного і правового розвитку націй.

1.2. Історія етнонаціональних та міжконфесійних конфліктів

Будь-який етнонаціональний конфлікт починається з етнічної напруженості, особливого психічного стану етнічної спільності, який формується в процесі відображення груповою етнічною свідомістю сукупності несприятливих зовнішніх умов, які притискають інтереси етносу, що дестабілізують його стан і ускладнюють його розвиток. Етнічна напруженість як масовий психологічний стан заснована на емоційній зарядженості, психологічному навіюванні та наслідуванні. Ступінь етнічної напруженості залежить від структури та складу міжетнічних комунікацій, особливостей етнічної культури взаємодіючих спільнот і історичного характеру

відносин між ними.

Надалі етнічна напруженість призводить до зростання напруженості комунікативних процесів між представниками різних етносів. В результаті виникає конфліктна ситуація, ускладнюється інформаційне спілкування та посилюється переконаність етносів у взаємній несумісності. У цих умовах будь-яка дія однієї сторони викликає різку реакцію іншої сторони, що в підсумку завершується загальним протиборством її учасників – етнополітичним конфліктом.

Необхідно відзначити, що до етнічних конфліктів відносяться не будь-які економічні, культурні чи соціальні тертя між різними етнічними групами, а тільки ті, які відбуваються під впливом етнічного націоналізму і очолюються його політичними керівниками. Американський дослідник Р. Ліпшуц зазначає, що етнічний конфлікт – не більше і не менше ніж боротьба за державну владу. А тому методи, які використовуються учасниками етнічних або конфесійних рухів, не дуже відрізняються від методів, використовуваних іншими, хто був втягнутий в таку боротьбу, в різних місцях і в різний час [9, ст. 156].

Таким чином, етнонаціональний конфлікт (етнічний, міжнаціональний) – це організовані політичні дії, масові заворушення, сепаратистські виступи і навіть громадянські війни, в яких протистояння проходить по лінії етнічної спільності.

Історичні відомості про генезис народів говорять нам про те, що етнічні конфлікти виникли з моменту утворення перших етносів. Так, зокрема, древні письмові джерела залишили нам чимало свідчень про найбільші етнічні конфлікти. Трагічна історія депортації єврейського народу, що почалася в VI столітті до н. е. і повторювалася неодноразово, вигнання арабів з Європи, які самі прийшли як завойовники, витіснення калмиків зі своєї історичної батьківщини в Північно-Західному Китаї тощо.

Протягом другої половини XX століття в світі було зафіксовано понад 300 етнічних конфліктів, які періодично переходили в стадію насильства. За оцінками ООН внутрішньодержавні, в тому числі і етнічні конфлікти, забрали більше життів, ніж «класичні» війни. Значна частина цих конфліктів триває і в XXI столітті.

Предмет етнонаціонального конфлікту – це конкретна проблема, навколо якої

складається конфліктна взаємодія етнічних спільнот. Однак, як показує практика, нерідко першопричина конфлікту втрачається в ході його динаміки в силу своєї комплексності або ж відтісняється іншими причинами на другий план.

Механізм етнонаціонального конфлікту, вважає І. Філін, лежить у сфері повсякденної етнопсихології і пов'язаний з дією одного з базових соціально-психологічних механізмів людської свідомості – формуванням та укоріненням в психіці представників тієї чи іншої етнічної спільноти протиставлення «ми – вони», тобто усвідомлення себе як певної особливої групи «ми» через протиставлення представників іншої групи – «вони». Основу антитези «ми – вони» становить один або кілька найбільш яскраво виражених зовнішніх ознак, характерних для «них» на відміну від «нас» (інша зовнішність, риси обличчя, темперамент), або сукупність соціокультурних і релігійних ознак (інша мова, звичаї, культура, інші боги, свята, релігійні обряди тощо), або відмінності способу життя, укладу економіки. У нормальній, природній ситуації через протиставлення «ми – вони» йде розвиток національної самосвідомості. Але якщо виникає ситуація загрози, дестабілізації, то розвиток національної самосвідомості може піти по шляху абсолютизації і надцінності власного етносу (нації). Відоме висловлювання: «Націоналісти не можуть бути задоволені до тих пір, поки не знайдуть кого-небудь, хто їх образить» [9, ст. 158].

Варто зазначити, що націоналізм – це ідеологія, заснована на переконанні, що народ, що володіє такими загальними властивостями, як мова, релігія чи етнічність, становить особливу політичну спільність. На думку Е. Сміта, націоналізм не є настільки ж органічно властивим людині, як його індивідуалізм або прив'язаність до сім'ї, а вперше ідеал націоналізму склався в період Великої Французької революції.

Націоналізм висловлює специфічне взаємовідношення між етносами, при якому запити одного етносу по відтворенню та зміцненню своїх культурних традицій і цінностей приймають форму експансії, наполегливого нав'язування їх іншого етносу. Тому останній сприймає такі запити як обмеження його власних етнокультурних устремлінь, які потребують в зв'язку з цим свого захисту. Наприклад, міжнаціональний конфлікт в Придністров'ї усвідомлювався як боротьба проти

«румунізації», і це об'єднало росіян, українців і молдаван Придністров'я, яких підтримали і гагаузи. У Північній Осетії конфлікт з приводу Приміського району проходив під гаслом недопущення інгушського домінування на цій території, що об'єднало місцевих осетин і російських козаків. Інгуші сприймали конфлікт як опір осетин їх справедливим спробам повернутися на землі предків, і тому їх підтримав історично, по мові і культурі, близький народ – чеченці.

Політологи пояснюють явище націоналізму посиленням загальної тенденції до суверенізації великих і малих етнічних спільнот з метою створення своїх незалежних держав, зростанням нетерпимості до національних меншин, посиленням ксенофобії, жертвами якої стають в першу чергу біженці, переселенці і робітники-іноземці. Відзначається також все більший опір значної частини населення процесам інтернаціоналізації та особливо глобалізації міжнародних відносин, яка сьогодні набирає значних обертів.

Націоналізм, таким чином, виступає основою етнонаціонального конфлікту, і всюди, де він становить провідний мотив конфліктної поведінки, ми маємо справу з етнонаціональним конфліктом у власному розумінні.

Форми прояви націоналізму можуть бути різними. Це може бути шовінізм – зверхнє ставлення однієї «великої» нації по відношенню до іншої – «малої», що ставить останню в принижене становище і тим самим створює основу для так чи інакше вираженого презирливого ставлення до її представників (наприклад, відносини татар і башкирів по відношенню до Росії). Але це може бути і націоналізм однієї «великої» або «малої» нації по відношенню до іншої нації, їй рівної, коли домагання і тиск нації переходять певну допустиму межу, що порушує гармонію в її взаєминах з іншими націями і сприймається ними як порушення їх прав та можливостей життєзабезпечення (наприклад, положення курдів у Туреччині та Іраку). А може бути і геноцид – дії, що здійснюються однією нацією з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь іншу національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку (наприклад, німці-фашисти по відношенню до євреїв і циганів під час Другої світової війни, грузини – до осетин під час п'ятиденного конфлікту в серпні 2008 року, турки – до вірмен в 1915 році тощо) [9, ст. 160].

Суб'єктами етнонаціональних конфліктів виступають: етноси наповнені певними протиріччями; національні спільності і їх так звані складові корінні народи і національні меншини (асимільовані в націю етноси, які не є елементами її основи); багатонаціональні утворення і національні групи, що входять до них; національні держави; національні еліти; національні рухи тощо.

За своїм просторовим масштабами етнонаціональні конфлікти можуть бути локальними, субрегіональними, регіональними і глобальними. За рівнем національних протиріч вони поділяються на внутрішньо-особистісні, міжособистісні, міжгрупові і міждержавні.

Практика показує, що природа будь-якого етнонаціонального конфлікту завжди складна і суперечлива, оскільки має цілий комплекс причин і конфліктогенних чинників. У конфліктології існують два підходи до визначення причин етнонаціонального конфлікту: сутнісний і функціональний. П Прихильники сутнісного підходу вважають зв'язок між конфліктом і феноменом етнічності сутнісною, причиною конфліктів є етнічні відмінності. Прихильники функціонального підходу вважають, що зв'язок між конфліктом і етнічністю суто функціональна (етнічність не створює конфлікти, а виступає формою їх прояву). По суті конфлікт є спосіб вирішення протиріч, отже, потрібно розглядати саме ці суперечності.

Світовий досвід говорить, що виникнення етнонаціональних конфліктів обумовлено несумісністю інтересів і конкуренцією в діяльності етнічних груп. Це проявляється в основному на суб'єктивному рівні і виражається в незадоволеності життям в соціумі через відсутність можливостей реалізації цінностей, інтересів, потреб суб'єктів поліетнічного соціуму. Поступово відбувається акумуляція потенціалу етнічної напруженості, яка посилюється неадекватним або несвоєчасним реагуванням на неї з боку органів управління.

У той же час президент Казахстану Н. Назарбаєв вважає, що в основі більшості сучасних етнонаціональних конфліктів лежать три головні проблеми.

По-перше, глобалізація розширює взаємодію народів. Вона дає можливість всім товариствам долучитися до досягнень технологій, радикально змінює економічні структури, перетворює світ в єдину комунікаційну систему. Але разом з тим вона

породжує у багатьох людей природні побоювання втратити своє історичне коріння – національну ідентичність, мову, культурні та релігійні традиції. Ці почуття іноді викликають неприязнь до носіїв інших етнічних і релігійних цінностей.

По-друге, внаслідок глобалізації в деяких національних державах нарастають внутрішні протиріччя. Державні кордони стають більш прозорими. Через них в суспільство проникають не тільки блага цивілізації, а й багато загальносвітових загроз. Колишні механізми безпеки, засновані виключно на захисті зовнішніх кордонів країни, військовому стримуванні, вже недостатньо ефективні в боротьбі з такими явищами, як міжнародний тероризм і релігійний екстремізм, транзит наркотиків і торгівля людьми. Масштабний процес нового «переселення народів», з одного боку, загострює проблему нелегальної міграції, а з іншого боку, веде до розмивання колишньої мононаціональної основи багатьох держав світу.

У сучасних різноманітних за етнічною складовою суспільствах виявляється набагато важче знайти стрижні, консолідуючі державу і суспільство, не відступаючи при цьому від принципів, на яких створювалися національні держави. У багатьох країнах світу активізуються різного роду національні рухи і партії, що «грають» на етнічній тематиці. Політики, які закликають до прийняття обмежувальних заходів щодо національних меншин, мігрантів, подекуди збирають значну частину голосів на виборах, посилюючи міжнаціональну напругу в суспільствах. Недарма кажуть: «Коли у опонента закінчуються аргументи, він починає уточнювати національність». Слід також додати, що ряд сучасних держав, в силу внутрішнього міжетнічного напруження, вже тривалий час перебувають в стані напіврозпаду.

По-третє, в основі більшості міжнаціональних конфліктів лежить невирішеність соціально-економічних проблем. Явним став дисбаланс у розвитку різних регіонів світу, нерівномірність соціального становища людей навіть всередині одного суспільства. Бідність, безробіття, обмежений доступ до ресурсів, соціальна невлаштованість, низький рівень грамотності породжують жорстку відповідь. Правильно було помічено, що «ненависть – це гнів бідних». На планеті близько восьмисот мільйонів голодних, понад мільярд – п'ята частина – живе менш ніж на один долар в день. А величезні багатства знаходяться в руках лише двадцяти відсотків

населення. Ось звідси цей гнів і виникає. У сучасному світі він приймає гострі конфліктні форми – від екстремістських дій до терористичних актів по відношенню до представників інших народів.

Проведений порівняльний аналіз міжнаціональної напруженості вченими-конфліктологами в Прибалтиці, на Україні, в Придністров'ї, на Кавказі, в республіках Закавказзя і Середньої Азії, а також в різних регіонах Російської Федерації свідчить про домінуючу роль політики у всіх цих конфліктних ситуаціях. Роль політичного чинника проявлялася багато в чому переважно як при їх виникненні і розвитку, так і в процесі врегулювання.

В. Тишков розглядає міжетнічний конфлікт як громадянську, політичну або збройну форму протиборства, в якому одна зі сторін мобілізується, діє, або страждає за ознакою етнічних відмінностей. На його думку, іншого визначення дати неможливо, тому що етнічний конфлікт в «чистому вигляді» виокремити не можна. Такої ж точки зору дотримуються і деякі західні вчені.

Таким чином, в широкому сенсі причинами етнічних конфліктів є поглиблення і неврегульованість протиріч у відносинах між соціальними групами, що фіксуються у свідомості етносу. При цьому всі причини етнонаціональних конфліктів можна розділити на головні і другорядні. В якості головних причин найчастіше виступають територіальні суперечки; етно-демографічний, соціально-економічні та культурно-мовні розбіжності; міграції і переміщення; історична пам'ять; прагнення до самовизначення; боротьба за матеріальні ресурси або їх перерозподіл; претензії на владу національних еліт; конкуренція між етносами в сфері поділу праці тощо.

Територіальні суперечки, як правило, пов'язані з возз'єднанням роздроблених в минулому етносів або розмежуванням різних етносів, які проживають на одній території в одній державі. Їх джерело – внутрішня, політична, а нерідко і збройна сутичка між урядом, що є при владі і будь-яким національно-визвольним рухом або тим чи іншим сепаратистським угрупованням, що користується політичною і військовою підтримкою сусідньої держави. Класичний приклад – ситуації щодо Нагірного Карабаху, Південної Осетії, Абхазії. Найбільш часто повторювані на практиці причини територіальних суперечок наступні: вимоги зміни кордонів між

національно-державними утвореннями (близько 2/3 всіх конфліктів); вимоги перегляду кордонів – домагання на перехід під нову державну юрисдикцію цілих національно-територіальних одиниць; вимоги створення (або відтворення) національних утворень, автономій або районів, а також федералізації поліетнічних національно-державних утворень; територіальні претензії; депортація і репатріація.

Виходячи з характеру дій конфліктуючих сторін, Е. Паін розділив етнонаціональні конфлікти на три категорії: конфлікти стереотипів; конфлікти ідей; конфлікти дій.

Наприклад, конфлікт ідей характеризується наявністю висунення тих чи інших домагань. В цьому випадку починається обґрунтовування «історичного права» будь-якого етносу на самостійну державність (наприклад, як це було в Естонії, Литві, Грузії, Татарстані та інших республіках СРСР) або на територію (наприклад, як це було в Вірменії та Азербайджані, Північній Осетії та Інгушетії).

Конфлікт стереотипів має на увазі такий характер конфлікту, коли протиборчі етнічні групи ще не чітко усвідомлюють причини суперечностей, але щодо опонента створюють негативний образ «недружнього сусіда» (з цього, наприклад, починався вірмено-азербайджанський конфлікт).

Кінцевою метою територіальних етнічних конфліктів є або отримання автономії, або завоювання повної політичної незалежності. І те й інше – це різні прояви сепаратизму. Сепаратизм – це політичний рух, метою якого є відділення від держави частини його території і створення на ній власної незалежної держави або надання частині території країни широкої автономії.

Сепаратизм сьогодні створює чимало складних і гострих проблем в житті як розвинених (Канада, Іспанія та ін.), так і країнах, що розвиваються (Індія, Пакистан, Ірак, багато африканських держави) країн. Він веде до порушення суверенітету, єдності і територіальної цілісності держави, принципу непорушності кордонів і, як показує досвід, може бути джерелом найгостріших міждержавних і етнонаціональних конфліктів. Більшою мірою ця проблема притаманна ісламським країнам. А в країнах центрально-азіатського і кавказького регіонів, сепаратизм часто приймає найбільш потворну і найболючішу форму [9, ст. 165].

Більшість сепаратистських рухів в мусульманському світі за останні десятиліття очолили лідери радикального ісламістського толку. Прикладами тому є ліванська «Хезболлах», палестинський «Ісламський джихад», діюча в Дžамму і Кашмірі «Хезбул Муджахедін», «Лашкар-і-Тойба», «Джаїш-і-Мохаммед», філіппінські «Абу Сайяф» тощо. В наші дні сепаратизм має великий дестабілізуючий вплив на весь світовий геополітичний порядок. Сьогодні понад 600 національних рухів претендують на створення власної держави. Розглянемо різновиди сепаратизму.

Західноєвропейський різновид сепаратизму (наприклад, Північна Ірландія, Країна Басків, Каталонія, Корсика, Фарерські острови, Північний Кіпр) характеризується переважанням етноконфесійних і соціально-економічних чинників. Як правило, метою західноєвропейських сепаратистів є не створення незалежної держави, а досягнення максимальної національнокультурної, економічної і політичної автономії в рамках існуючих нині державних кордонів.

Східноєвропейський різновид сепаратизму (наприклад, Чечня, Придністров'я, Крим, Косово, Македонія тощо) охоплює колишні соціалістичні країни Східної і Центральної Європи та включає Росію та інші нові держави, що утворилися на території колишнього СРСР (крім чотирьох мусульманських республік Середньої Азії).

Цей різновид відрізняється прагненням сепаратистських рухів до повної незалежності, а не до автономії. У Східній Європі існує цілий ряд всесвітньо невизнаних держав, що проте мають всі атрибути державності: Чечня (до 1999 року), Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Косово, Республіка Сербія в Боснії. Ці територіально-політичні утворення, маючи регулярні збройні формування, впевнено контролюють свою територію, в них діють самопроголошені конституції, існують органи виконавчої і судової влади, проводяться парламентські вибори. У Східній Європі рівень терпимості по відношенню до етнічних і конфесійних меншин набагато разів нижче, ніж на Заході. Розвиток мови і культури меншин сприймається як виклик домінуючій нації. Це призводить до додаткових напружень в суспільно-політичному житті

східноєвропейських держав.

Азіатський різновид (наприклад, індійські штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Ассам, Північна Шрі Ланка, області Карен і Шах в М'янмі (Бірма), південні Філіппіни, Східний Тимор і Ірма-Джая (західна частина Нової Гвінеї) в Індонезії, Тибет і Синьцзян (Уйгурістан) в Китаї). Поширення цього різновиду сепаратизму обмежено Східною, Південно-Східною та Південною Азією. Конфлікти кореняться в доколоніальному періоді, але спалахнули з новою силою після завоювання країнами державної незалежності. У багатьох конфліктах азіатського географічного різновиду відводиться сильна роль конфесійної самосвідомості.

Релігія є символічною системою для сприйняття цілісності світу і забезпечення контакту індивіда зі світом як єдиним цілим, в якому життя і дії мають певні кінцеві значення. Це одна зі сфер духовного життя, освоєння світу суспільством, групою, індивідом і особистістю.

Класики соціології сходяться в тому, що кінцевий соціальний зміст будь-якої релігії – забезпечення духовно-ціннісних передумов суспільного життя людей. Релігія дає індивідам можливість жити спільно і усвідомлювати себе суспільством. Генсек Міжнародної асоціації релігійної свободи (МАРС) Дж. Грац вважає, що західний світ пройшов через безліч релігійних воєн, перш ніж зрозумів, що можна вірити по-різному і навіть ні в що не вірити. Колишній лівійський лідер М. Каддафі писав, що основа, яка створює національну спільність, – національну самосвідомість. Національна самосвідомість – це основа збереження націй. Історично кожна національна спільність повинна мати свою релігію – це основоположний принцип кожного народу. Там, де він порушується, неможлива гармонія всередині національної спільності, виникають конфлікти. Єдиний шлях до ліквідації цих конфліктів – відновити порушене природне правило, з якого випливає, що кожна нація повинна мати свою релігію.

Кінець XX століття став, на думку відомого американського політолога С. Хантінгтона, свідком повсюдного відродження релігії. Це відродження полягає в посиленні релігійної свідомості і підйомі фундаменталістських рухів.

В рамках теорій конфліктології за відправний момент береться той факт, що

релігія може діяти як фактор, що несе не інтеграцію, а конфлікт. На думку В. Гараджа, релігійні групи – одна з ланок системи, в якій протистоять, зіштовхуються інтереси ворогуючих сторін. Це виражається в конфліктах прихильників різних віросповідань, інтенсивному поширенні в конфесійному середовищі нових релігійних рухів.

Історія розвитку світових і національних релігій свідчить про те, що між деякими з них склалося своєрідне «поле напруженості». Це, наприклад, відноситься до взаємин християн і мусульман з іудеями, мусульман з християнами, індуїстів з мусульманами, мусульман з буддистами тощо. В свою чергу і всередині однієї релігії існують протиріччя, практично з дня її заснування, наприклад, між православними, католиками і протестантами в християнстві, шиїтами і сунітами в ісламі. Як правило, дана ворожість призводить в результаті до великих жертв. Наприклад, в Нігерії насильство між християнськими та мусульманськими громадами тільки за період з 2001 по 2004 роки стало причиною загибелі більше 53 тис. чоловік. Серед убитих – 17 459 дітей, 17 397 жінок та 18 931 чоловіків.

Якщо подивитися на політичну карту світу, то можна побачити на умовній лінії зі Сходу на Захід чимало міжконфесійних «гарячих» точок: Нагорний Карабах (християни-вірмени і мусульмани-азербайджанці); Грузія (християни-грузини і абхази- християни, і мусульмани, а також грузини і південно-осетини – християни); Чечня (мусульмани і християни); Північна Осетія та Інгущетія (перші – християни, другі – мусульмани); острів Кіпр (християни-греки і мусульмани-турки); колишня Югославія (мусульмани-боснійці, албанці з одного боку, християни (православні) – серби, а також християни (католики) – хорвати – з іншого) тощо [9, ст. 197].

Історичний досвід релігійних воєн посадив в масовій свідомості представників традиційних релігій стереотипи ворожості. Крім того, різний рівень соціально-економічного розвитку конфесійних державних об'єднань, відповідно до закону нерівномірності розвитку суспільств і держав, породжує суперечливі світогляд і світовідчуття, виражені в релігійному протистоянні.

Дуже точно помітив свого часу індійський політичний діяч Махатма Ганді, сказавши, що ті, хто думає, ніби релігія не пов'язана з політикою, нічого не тямлять в

політиці. Саме в Індії після здобуття незалежності в 1947 році унаслідок поділу Пенджабу і Бенгалії почалися криваві зіткнення між індусами, сикхами і мусульманами, в результаті яких загинуло понад 500 000 чоловік. Поділ Індії також призвів до однієї з найбільших міграцій населення в сучасній історії світу – близько 12 мільйонів індусів, сикхів і мусульман розселилися по території створених держав Індії та Пакистану.

Конфліктологи, провівши аналіз впливу релігії на відносини сторін в конфліктах, зробили ряд висновків: по-перше, конфесійна єдність є стійким компонентом кожної з регіональних цивілізацій; по-друге, приналежність до того чи іншого етносу, як правило, ототожнюється з приналежністю до конфесійної громади (наприклад, індо-пакистанська криза носить яскраво виражений характер протистояння індуїзму та ісламу, а в осетино-інгушському і вірмено-азербайджанському конфліктах проявляється приховане протиборство християнства та ісламу), що дозволяє говорити про глибокий взаємозв'язок етнічного і конфесійного протистояння; по-третє, конфесійні протиріччя самі по собі ніколи або майже ніколи не були причиною локальних конфліктів (навіть за релігійними війнами, в тому числі хрестовими походами, стояли інші, більш конкретні і земні причини, ніж релігійна нетерпимість, тому її роль не слід перебільшувати). Але, навіть будучи спочатку вторинним, конфесійний чинник може в ході розвитку конфлікту перетворюватися в один з головних (наприклад, під час конфесійного конфлікту в Лівані між християнами, мусульманами та друзами (секта мусульман шіїтів) релігійна ворожнеча виявилася важливішою ніж належність до єдиного ліванському етносу).

Таким чином, вплив релігії та міжконфесійних відносин на ймовірність виникнення соціальних конфліктів перш за все залежить від приналежності конфліктуючих сторін до однієї або різних конфесій. При цьому приналежність до однієї конфесії не тільки не запобігає конфліктам і не сприяє зниженню їх, але в ряді випадків навіть нагнітає їх.

Як правило, в ході конфлікту широко використовуються методи «психологічної війни», форсується створення етно- і теократичної держави. Рішучість висунутих

сторонами претензій обумовлює вкрай жорстокий характер протиборства. В ході ескалації конфлікту його учасники активно прагнуть привернути на свою сторону етнічно і конфесійно близькі їм народи, фінансові та політичні кола інших держав, світову громадську думку, що веде до інтернаціоналізації і «горизонтальної ескалації» конфліктів, надає їм міжрегіональний, а в деяких випадках і глобальний характер. Найбільш яскравим прикладом останніх років є карикатурний скандал – міжкультурний конфлікт між мусульманами арабського світу і сучасної західної культурної традиції, що базується на свободі слова, що спалахнув в кінці 2005 року початку 2006 року і охопив практично всі країни Європи і мусульманського Сходу, а також політичний конфлікт всередині європейських держав. Причиною конфлікту стали карикатури на пророка Мухаммеда, надруковані в 2005 році в одній з датських газет.

Питання про причини релігійних конфліктів досі залишається дискусійним, фахівці різного профілю по-різному відповідають на нього. Так, на думку С. Хантінгтона, конфесійні конфлікти є результатом «зіткнення цивілізацій». Одним з каталізаторів цього зіткнення С. Хантінгтон вважає демографічний вибух ісламу і демографічні зміни. Наприклад, на початку 60-х років XX століття серби (православні) становили 43%, а мусульмани – 26% населення Боснії і Герцеговини. Через тридцять років частка мусульман збільшилася до 44%, а чисельність сербів (православних) впала до 31%. На початку 60-х років XX століття населення Косово було на 67% албано-мусульманським і на 24% православно-сербським. Через тридцять років територія на 90% стала мусульманською. Цієї ж думки дотримуються і інші аналітики, які в своїх працях роблять висновок про те, що міжнародні відносини XXI століття буде характеризувати і визначати зіткнення цивілізацій, «нарізка» яких проводиться на основі спільності культури та віросповідання.

В. Дергачов, зіставивши великі вогнища напруги з етно-ландшафтними рубежами, прийшов до висновку, що багато історичних епіцентрів конфліктів розташовані на потрійних конфесійних межах світових цивілізацій: західно-християнської, православної та ісламської (Балкани, Левант, Крим); ісламської (арабської, тюркської), індійської і китайської (Афганістан, Таджикистан, Пенджаб);

православної, китайської та японської (Маньчжурія).

Залежно від можливого характеру і розмаху використовуваних засобів і методів боротьби релігійне протистояння може набувати різні форми і вилитися в різні види збройного насильства: національний бандитизм, так звані збройні напади кримінальних груп на державні та громадські установи, господарські підприємства, здійснювані під виглядом боротьби за відновлення релігійної справедливості; релігійний екстремізм політичних організацій правого і лівого спрямування, прихильники якого орієнтуються на збройне насильство як спосіб утвердження бажаного положення своєї релігійної спільноти серед інших релігій країни або як засіб «регулювання» міжрелігійних відносин; міжнаціональні та міжетнічні конфлікти, що розвиваються за сценарієм громадянської війни; міждержавні війни різної інтенсивності.

Особливо слід сказати про інтернаціоналізацію конфесійних конфліктів. Зовнішні сили, що діють залучаються у внутрішній конфесійний конфлікт по ряду причин і умов. У їх числі: наявність релігійних родичів за кордоном (їх політична і матеріальна підтримка); ідеологічна спільність, яка може зв'язувати одну зі сторін конфлікту із зовнішніми дійовими особами; геополітичні міркування держав; включення у внутрішньодержавні конфлікти світової спільноти в особі ООН, ОБСЄ та інших структур, а також наддержав (США), що ратують за утвердження «нового світового порядку»; міграції та пов'язані з ними порушення демографічної рівноваги в деяких регіонах, які спонукають батьківщину мігрантів проявити на міжнародному або двосторонньому рівні турботу про своїх співвітчизників.

Таким чином, релігійний конфлікт за своєю структурою і змістом практично не відрізняється від інших соціальних конфліктів. З причин виникнення він глибоко пов'язаний з етнічним конфліктом.

1.3. Особливості етноконфесійних конфліктів XX-XXI століття

Від другої половини XX століття стає очевидним, що етнічні, етнополітичні, етноконфесійні конфлікти перетворилися на одну з глобальних проблем сучасного світу. Результати експертно-статистичних досліджень засвідчили, що на межі 70-80-х

років XX століття майже половина країн світу була охоплена міжетнічною боротьбою. Збройні етнічні, етнополітичні, етноконфесійні конфлікти як боротьба етнічних та релігійних груп між собою і державою за владу стали одним із небезпечних чинників сучасного політичного процесу [10].

Так, етнополітична напруженість зберігається на території ЄС: в Іспанії (Країна Басків), Великобританії (Ольстер), у Франції (Корсика), Бельгія (Фландрія), Італія (Сицилія), Греція (Кіпр). Нині, незважаючи на певні успіхи в урегулюванні деяких з них, етнополітичні конфлікти (набувши замороженого стану) становлять загрозу безпеці на національному, регіональному та міжнародному рівнях. З огляду на це, врегулювання збройних етнополітичних конфліктів розглядається як складова внутрішньої та зовнішньої політики національної безпеки. Неконтрольоване загострення міжетнічних протиріч, набуття ними крайніх форм збройного насильства може стати наслідком розпаду держав, знищення й дискримінації людей за етнічною ознакою [10].

Витоки конфліктів між різними етносами або представниками різних релігійних конфесій ведуть у глиб віків. Із часом одні конфлікти вирішуються, інші загострюються – все залежить від готовності учасників конфлікту знайти компроміс і поступитися. В Європі спостерігається таке явище, як багатонаціональні держави, тому тут мають місце етнічні, релігійні та мовні конфлікти. Гарячими точками віддавна залишаються Північна Ірландія, Країна Басків, Боснія. Навіть у порівняно невеликих, в основному однонаціональних державах Західної і Північної Європи, крім основного народу, проживають одна або кілька меншин: у Нідерландах – фризи; у Данії – фарерці, шведи і норвежці; у Швеції – саами; у Фінляндії – шведи і саами. Якщо нема порозуміння між основним народом країни і її національними меншинами – це призводить до конфліктів. Демократичним державам вдається політичними засобами залагодити більшість внутрішніх конфліктів, залучаючи представників національних меншин до участі у державному управлінні та місцевому самоврядуванні, надаючи більше самостійності і політичних прав. Проте у Північній Ірландії, Країні Басків, Корсиці, Шотландії, Каталонії, Фландрії і досі існує міжетнічне і міжконфесійне напруження, навіть сепаратистські рухи. Шотландія таки

отримала власний парламент, тим самим шляхом йде Уельс. Дедалі наполегливіше вимагають автономії французька Бретань, іспанська Галісія, італійські Сицилія та Сардинія. Підґрунтям для дезінтеграційних процесів служать етнокультурні відмінності (йдеться про басків, валлонців, корсиканців) або історико-географічні особливості певних регіонів (Північ Італії) [10].

Можна виділити загальні причини етнічних, етнополітичних та етноконфесійних конфліктів у Європі:

- ідеологічні: націоналізм, радикалізм, ісламизм (Боснія, Косово);
- політичні: боротьба національних меншин за участь в роботі владних структур, за автономію, за власну територію;
- економічні: невдоволення більш розвинутих регіонів однаковим перерозподілом доходів з економічно менш розвинутими провінціями (Країна Басків в Іспанії, Хорватія і Словенія в колишній Югославії);
- психологічні: нетерпимість до представників іншої конфесії чи нації, стереотипи щодо певних етносів (цигани, турки, євреї);
- історичні: південні слов'яни розмовляють однією мовою, але внаслідок розколу між Західною і Східною церквами серби користуються кирилицею, а хорвати – латиницею тощо.

Одним з найбільш гострих етнічних конфліктів у Іспанії є країна Басків. У провінції з 1959 року існує ліворадикальна терористична організація ЕТА (Euzkadi Ta Azkatasuna, ЕТА, у перекладі з баскської мови – «Басконія та свобода»). Терористичні дії організація почала у 1968 році. Останньою масштабною акцією терористів був вибух біля поліцейської казарми у м. Бургос 29 липня 2009 року. Прибічники ЕТА вимагають відділення провінції від Іспанії та об'єднання в окрему державу з сусідньою частиною Франції, де також проживають баски. Перш за все сепаратизм був обумовлений утисненням басків з боку режиму Франсиско Франко – заборонялася баскська мова, імена та національний прапор. Після його смерті ситуація поступово змінилася, зараз Країна Басків має статус автономії, баскська мова має статус державної, а рівень життя в провінції перевищує середній по країні. Більш того, це єдина з усіх іспанських автономій, в бюджет якої нараховуються всі зібрані

на її території податки. Однак ЕТА продовжує наполягати на самовизначенні, хоча офіційно вважається, що її підтримка в суспільстві постійно знижується. Політично ЕТА була представлена партією «Батасуна», діяльність якої була заборонена у 2003 році. 10 січня 2011 року ЕТА оголосила про припинення збройної боротьби, проте ситуація у регіоні залишається напруженою: протягом останніх років екстремісти неодноразово заявляли про припинення терору, проте пізніше знову поверталися до збройної боротьби [11].

Ще одним прикладом етнічного протиріччя в Іспанії є Каталонія. На відміну від басків, донедавна каталонці не вимагали незалежності регіону, проте наполягали на максимальній автономії, і реалізували свої вимоги виключно мирними методами. У 1979 року Каталонія отримала власний уряд, а за результатами референдуму 2006 року його повноваження були розширені. Каталонський конфлікт, окрім лінгвістичного, має ще й економічне підґрунтя: населення регіону складає 16% населення королівства, але виробляє 23% ВВП, а економічне зростання Каталонії – 3,3% на рік. Відтак, прагнення жителів регіону до розширення автономії є обґрунтованими [12]. У 2017 році сепаратистські рухи Каталонії почали вимагати незалежності і, навіть, провели референдум з цього приводу. Більшість каталонців проголосували за незалежність Каталонії, проте уряд Іспанії заблокував це рішення, після чого лідери сепаратистського руху змушені були покинути країну.

Особливе місце серед конфліктів Західної Європи посідає ситуація у Великій Британії, на території якої вже майже століття розгортається один з найбільш тривалих і складних конфліктів на європейському континенті. Мова йде про Північну Ірландію, де серед понад півтора мільйонного населення якої 58% складають британці-протестанти і 42% – ірландці-католики. Саме між цими двома сегментами суспільства Північної Ірландії й на даний момент точиться запекла боротьба.

Варто згадати про греко-турецький конфлікт на Кіпрі, який втілюється у багатолітньому протистоянні двох найбільших етнічних общин на острові – грецької (78%) та турецької (18%). Незважаючи на те, що довгий час Кіпр перебував у складі Османської імперії, переважну більшість його населення складали греки. Саме цим пояснюється популярність серед кіпріотів такого поняття як «енозіс», себто

возз'єднання острова з «континентальною» Грецією. В 1878 року Велика Британія перебрала адміністративний контроль над Кіпром, а в 1925 року його було проголошено британською колонією. З плином часу процес розпаду британської імперії торкнувся й Кіпру. Враховуючи велике геостратегічне значення території в умовах міжблокового протистояння, а також антибританські виступи, які особливо стали поширюватися починаючи з 1955 року, керівництвом НАТО було розроблено рішення, яке торкалося трьох країн-членів альянсу, що мали безпосередні інтереси на Кіпрі, і яке стало основним змістом відповідних Цюрихсько-Лондонських угод 1959 року.

Так, Велика Британія надавала Кіпру незалежність, Греція відмовлялася від зазіхань на нього, а Туреччина – від вимоги його поділу. Однак це рішення практично ніяк не стосувалося внутрішніх національно-етнічних проблем. У результаті напруги у стосунках двох общин, яка призвела до збройних зіткнень, на початку 1964 року на Кіпр були надіслані миротворчі війська ООН (UNFICYP), мандат яких відтоді регулярно поновлюється. Після приходу до влади в Греції «чорних полковників» в 1967 році становище на Кіпрі загострилося ще більше. В 1974 році грецькою владою було інспіровано на острові державний переворот, який було придушено, але що не завадило Туреччині висадити на півночі Кіпру свої війська під приводом «відновлення конституційного порядку і захисту турецької меншини». Острів де-факто став поділеним надвоє – 60% території займали греки-кіпріоти, 40% – турки. У листопаді 1983 року керівництво турецької общини проголосило утворення незалежної держави – Турецької республіки північного Кіпру, яку не визнала жодна країна, крім самої Туреччини. Вступ Кіпру до ЄС у 2004 році поки що не призвів вирішення проблеми, яка не знаходить виходу вже майже 40 років. Однак багатосторонні зусилля, які докладаються як в рамках Європейського Союзу, так і НАТО, дають певні приводи для оптимізму.

У Східній Європі рівень терпимості по відношенню до етнічних і конфесійних меншин у багато разів нижче, ніж на Заході. Розвиток мови і культури меншин сприймається як виклик домінуючої нації. Це призводить до додаткового напруження в суспільно-політичному житті східно-європейських держав. Для східноєвропейських

вогнищ конфліктів характерна підвищена активність. Дуже часто вона призводить до великих жертв серед протиборчих збройних формувань та мирного населення. Особливо цим відзначилися конфлікти, локалізовані на Кавказі і в колишній Югославії. Слід зауважити, що конфлікти в Східній Європі призводять до втручання з боку інших держав і міжнародних організацій (ООН, НАТО, ЄС, РФ). Це пояснюється відносною близькістю вогнищ конфліктів до даних державам і загрозою їх безпеки [13].

Закінчення Холодної війни супроводжувалося висуненням цілого ряду прогнозів, які не підтвердилися. «Перемога» Заходу над Сходом сприймалася як запорука миру і відсутності конфліктів. Було поширене уявлення про те, що зі зникненням протиріч між двома наддержавами, полюсного поділу світу, принципи кооперації на противагу конкуренції на міжнародній арені стануть основою для нового стабільного світового порядку. Існувала думка, що перехід ідеологічних супротивників в нову ліберально-демократичну віру дозволить створити велику зону миру, зміцнить і консолідує групу розвинених країн, тих, хто визначає основи світового порядку.

Однак розвиток подій показав, що багато прогнозів та очікувань виявилися невірними. Для розуміння особливостей конфліктів після закінчення Холодної війни розглянемо ті фактори, які визначили високий конфліктний потенціал 1990-х років та початку XXI століття.

Колишні вороги ставали партнерами, і це найбільш яскраво проявилось в процесі розширення НАТО на Схід. Однак зміна характеру взаємовідносин між провідними державами, заяви про спільність цінностей, формування схожої економічної і політичної системи в колишніх соціалістичних країнах не означало зникнення особливих національних, геополітичних та економічних інтересів. Невизначеність в міжнародних відносинах проявилася у війні в Боснії і Герцеговині та в спробах її зупинити, відбилася на загостренні палестино-ізраїльського конфлікту, провалах миротворчих операцій в Африці, в кризі режиму нерозповсюдження ядерної зброї в Азії. Громадянська війна 1992-1995 років на території Боснії і Герцеговини привела до жертв від 100 до 200 тис. чоловік, більше 1,4 млн. чоловік стали

біженцями. Різке ослаблення одного з полюсів протистояння призвело до вакууму сили і контролю на території, яка належала СРСР. Результатом цього ослаблення стала ланцюгова реакція розпаду багатонаціональних держав колишнього Східного блоку. Якщо етнічні та релігійні протиріччя у високорозвинених країнах Європи розвиваються в основному завдяки внутрішнім чинникам, то на постсоціалістичному просторі наростає роль міжнародного втручання, заохочення розгортання протиріч в інтересах більш сильних держав і транснаціональних структур. Найбільш яскраво роль геополітичного фактору в розпалюванні сепаратизму видно на прикладі колишньої Югославії, яка являла собою багатонаціональну державу, що складалася із шести республік та двох автономних країв у складі Сербії. Розпад Соціалістичної Республіки Югославії був найбільш драматичним, на території якої утворилося 6 нових незалежних держав (Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія) та Республіка Косово, статус якої досі не є остаточним після одностороннього проголошення незалежності в лютому 2008 року. На сьогодні незалежність Косово визнали 114 країн світу.

Косовська війна – термін, яким характеризують два паралельні у часі конфлікти на території Союзної Республіки Югославії: перший – конфлікт у Косові (на той час автономному краї СРЮ), розпочатий 28 лютого 1998 етнічно албанською Армією визволення Косова, метою якої було здобуття незалежності краю, проти сербської поліції та югославської армії; другий – бомбардування Югославії силами НАТО, що тривало з 24 березня 1999 по 11 червня 1999.

Косовський конфлікт – один із найважливіших проблем сучасних міжнародних відносин. Конфлікт ускладнюють сутички на релігійному підґрунті та втручання третіх сторін. Косово та Метохія – історична територія Сербії, яка з XIII століття належала Сербському королівству. Прихід на території королівства турків призвів до насильницькій зміні релігії з християнського православ'я на ісламізацію населення. Саме з XIII століття відкривається кривава сторінка Косово, постійні війни та зіткнення між етнічним населенням тривають і досі. Ще більше ситуація змінилася після розпаду Радянського Союзу, коли перестала існувати сила, яка могла стримувати конфлікт. Територія Косово була найбільш населеною у Сербії, на якій

порівну проживали серби та албанці, православні та мусульмани.

Ситуація змінилась під час Другої світової війни, коли за підтримки Італії більша частина Косово ввійшла до складу Албанії. Після цього понад 110 тисяч сербів були змушені покинути Косово. Президент Югославії Й. Броз Тіто не дозволив їм повернутись у рідні домівки. Від 1945 року понад 300 тис. сербів покинули Косово, тоді як тільки впродовж 1939-1945 років понад 150 тис. албанців переїхали на постійне проживання до Косовського краю. Слід зауважити, що до квітня 1949 року кордон між Албанією та Югославією згідно з розпорядженням Тіто був відкритий, оскільки лідер Югославії сподівався на створення Балканської федерації. Після Другої світової війни Косово стало, як відомо, частиною Югославської Федерації. Новий глава новоутвореної держави здійснив перекройку кордонів, не надто переймаючись співпадінням адміністративних меж з етнічними.

Вже після смерті Тіто у 1980 році в Югославії спостерігається ріст націоналізму, підтримуваний у тому числі і партійними органами. У засобах масової інформації з'являються статті відверто націоналістичного змісту. Ситуація істотно ускладнилася соціально-економічними труднощами, що набули кризових ознак. Соціально-економічна криза досить швидко переросла у воєнно-політичну. Суперечності визріли в межах єдиної держави та вибухнули в нових.

У 1989 році, під тиском сербської меншини Косово, автономія краю була відмінена новим президентом Югославії Слободаном Мілошевичем. Але на цьому конфлікт не вщухає. 1990-го року лідери етнічних албанців проголошують незалежність Косово, у відповідь на це Белград розпускає уряд Косово. 1992 року президентом самопроголошеної республіки Косово було обрано академіка Ібрагіма Ругову. За шість наступних років етнічна напруга між етнічними албанцями та сербами переросла у збройний конфлікт та масштабні етнічні чистки. Отже, після війни в Словенії (1991 року), Хорватії (1991-1995 роках), Боснії та Герцеговині (1992-1995 роках) настала черга і збройного конфлікту в провінції Косово.

В інтересах провокування і ведення війни в Косово були використані міжетнічні та міжконфесійні суперечності. Активно використовувалось маніпулювання етнорелігійними настроями в народі, що дозволило не тільки створити необхідний

конфліктний потенціал, але й сформувати сили опозиції (наприклад, Армія визволення Косово). Під час Косовської кризи проявилися такі характерні її особливості: інтернаціоналізація конфлікту, політика подвійних стандартів, верховенство права сильного, планомірне маніпулювання ЗМІ.

Вимоги всіх ворогуючих сторін були однотипними та базувались на історичному праві й національному принципі. І серби, й албанці періодично посилялись на міжнародне право про національне самовизначення, права людини і нацменшин, які можна трактувати як на користь однієї, так і іншої сторони. Зважаючи на історичне значення Косово, серби албанські претензії сприймають винятково як сепаратизм. Албанська ж сторона акцентує увагу на «історичній несправедливості» сербів, чорногорців, македонців і великих держав які тривалий час стояли на перешкоді до створення албанської етнічної держави і продовжують «заважати» її подальшому розвитку.

Розпад СРСР став каталізатором великого числа етнонаціональних конфліктів на території колишніх радянських республік. Серед таких можна виокремити, конфлікт в Придністров'ї, в Абхазії, щодо Нагірного Карабаху, в Чечні, Південній Осетії, Криму, Грузії, Киргизії та Таджикистані. Деякі з цих конфліктів вдалося врегулювати (громадянська війна в Таджикистані, 1992-1997 років), інші набули статусу «замороженого», але не знайшли політичного рішення, та залишаються джерелом напруги в міждержавних відносинах. Так, проблема Нагірного Карабаху є причиною триваючої блокади Азербайджаном Вірменії, що ускладнює розвиток економіки країни і є постійним джерелом напруги в регіоні. Конфлікт в Південній Осетії призвів до збройного конфлікту між Росією та Грузією в серпні 2008 року.

У Східній Європі існує цілий ряд невизнаних держав, що мають, проте, всі атрибути державності: Чечня (до 1999 року), Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Республіка Сербська в Боснії, так звані Донецька та Луганська народні республіки в Україні. Ці територіально-політичні утворення, маючи регулярні збройні формування, впевнено контролюють свою територію, тут діють самопроголошені конституції, органи виконавчої і судової влади, проводяться парламентські вибори.

Внаслідок розпаду СРСР на пострадянському просторі виникла ціла низка регіональних конфліктів, одним з яких стала війна в Чечні. Першу чеченську війну 1994-1996 років Російська Федерація фактично програла. Результатом цього програшу стала незалежність Чеченської Республіки Ічкерія і вивід російських військ з регіону, але республіка не була визнана жодною державою, включно і Росією. В міжвоєнний період до влади в Чечні приходять радикальні ісламісти, значно зростає вплив польових командирів Басаєва та Хаттаба. Ісламістські формування з метою приєднати Дагестан, здійснюють вторгнення в прилеглі до Чечні села, щоб спровокувати загальне повстання у всій республіці, але російським військам вдається доволі швидко локалізувати бойовиків в Дагестані і розгорнути наступ на саму Чечню. Взявши столицю, починають протяжні бої в горах. Чеченцям навіть вдається проникнути в тил федератам та знову взяти столицю Грозний. З перемінним успіхом війна закінчилася перемогою РФ. Результатом війни стали близько 50 тис. загиблих.

Одним з найбільш довготривалих є конфлікт між Вірменією та Азербайджаном за Нагірний Карабах. Цей військовий конфлікт відбувався упродовж 1987-1994 років. Нагірний Карабах – давня етнічна територія вірмен. Причиною конфлікту стала територіальна політика СРСР, що як завжди не враховувала етнічний фактор. Нагірний Карабах був включений до складу Азербайджанської РСР. Протистояння назрівало давно, але пролилася перша кров лише у 1988 року, що було пов'язано з ослабленням центру і як наслідок неможливістю втримати етнонаціональні конфлікти на окраїнах СРСР. Війна супроводжувалася масовими етнічними чистками з обох боків. Азербайджанська армія попри технічну та масову перевагу зазнала поразки від напіввійськових партизанських формувань, з яких тоді складалася вірменська армія. В результаті конфлікту загинуло до 50 тис. осіб. Вірменія ж перемогла багато в чому завдяки підтримці Росії, в наслідок чого вона міцно закріпилась в її зоні впливу. Конфлікт досі не вирішено, а лише «заморожено». Час від часу він спалахує з новою силою, як то було у 2016 році, коли загинуло декілька військових з обох сторін [14].

Щодо країн Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Середньої і Південної Азії, то процес повоєнної деколонізації в змінився процесом подальшого дроблення створених держав і формування нових національних держав, великого

числа територіальних суперечок. Існуючі межі багатьох країн третього світу відображають довільний поділ території, не враховуючи реальне розселення етнічних груп, історично сформованих особливостей економічного укладу народів, що населяють ці країни.

У країнах третього світу співіснують етноси і групи, що знаходяться на різних рівнях соціально-економічного і політичного розвитку. У деяких країнах кількість різних етнічних груп доходить до 70 і більше (наприклад, Конго, Берег Слонової Кістки). Населення цих країн представляє собою строкату картину різних груп, які часто не об'єднані спільними економічними, культурними, релігійними, мовними або іншими зв'язками. Період колонізації по-різному відобразився на становищі розвитку цих груп.

Іскрою, здатною підірвати порох неврегульованих суперечностей африканського континенту, може стати вкрай строкатий етнічний склад більшості держав регіону. Колоніальна структура Африки створювалася свого часу без урахування етнічних, економічних і культурних зв'язків її районів. Кордони країн також носять випадковий характер. На сьогодні, коли в усьому світі відбувається сплеск національної самосвідомості, Африка не залишається осторонь. Все частіше висувуються вимоги перегляду несправедливих кордонів, що поділили на частини єдині і родинні етноси.

Прикладом є етнічний конфлікт у 1990-х роках в Руанді, африканській державі, де в 1994 році загинуло за різними даними від 800 тис. до 1 млн осіб при загальній чисельності населення близько 9 млн чоловік. Криваві зіткнення відбулися між двома основними етносами, що населяють країну, – тутсі і хуту. Хуту є домінуючим за чисельністю етносом (90% населення), який під час бельгійського панування знаходився в підлеглому положенні в порівнянні з тутсі. Тутсі (9% населення) становили економічну і адміністративну місцеву еліту, яку підтримували за часів колоніального панування, а після набуття Руандою незалежності в 1962 році стали кістяком політичної еліти. Тутсі в більшості своїй мають хорошу освіту, традиції лідерства в економічній і політичній сфері та управлінні і продовжують займати більш високе соціальне становище. Політична нестабільність в країні і загибель в

авіакатастрофі президента країни – хуту за національністю – привели до вибуху невдоволення та повстань, спрямованих проти тутсі, в якому брали участь хуту – представники всіх верств суспільства, включаючи і місцеву інтелігенцію – лікарів, вчителів, священиків.

Для конфліктів Близького та Середнього Сходу характерна приналежність будь-яких протидіючих сторін до одного релігійно-культурного фундаменту – ісламу. При цьому велике значення має фактор етнічної самосвідомості меншин, та придушення в національних державах їх одновірців. Приклади цього – конфлікти між шиїтами і сунітами в Іраку, між пуштунами і хазарійцями в Афганістані, між ісмаїлітами Гірського Бадахшана та рівнинними таджиками.

Разом з тим слід визнати, що в країнах ісламського поясу ряд внутрішніх і міждержавних конфліктів обумовлений не тільки етнічними, але і релігійними розбіжностями. На території ісламської цивілізації, незважаючи на цілий ряд серйозних богословських розбіжностей, наприклад, між прихильниками шиїзму і сунізму, панують єдині традиційно-культурні установки, сильна роль релігії і релігійного права – шаріату. Тут немає такого розмаїття етносів, як в тропічній Африці або Індостані. Проте, ризик виникнення осередків сепаратизму ісламського регіонального різновиду є дуже високим. Типовим випадком є вогнище сепаратизму в Курдистані, розділеному між Туреччиною, Іраном, Іраком і Сирією. Лідери курдського національного руху збройним шляхом домагаються створення на території Курдистану незалежної держави.

Вогнищами протидії в Азійському регіоні є: індійські штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Ассам, північна Шрі-Ланка, області Карен і Шах в М'янмі (Бірма), південні Філіппіни, Східний Тимор і Ірма-Джая (західна частина Нової Гвінеї) в Індонезії, Тибет і Сіньцзян (Уйгурістан) в Китаї. Конфлікти в цьому регіоні мають коріння ще задовго до колоніальних часів, але відродилися після отримання країнами державної незалежності. У країнах з невисоким ВВП на душу населення (Індія, Шрі-Ланка, М'янма) ризик сепаратизму для національних окраїн максимальний. Вогнища конфліктів цього різновиду відрізняються великою кількістю жертв, в тому числі і серед мирного населення. Наприклад, за оцінками міжнародних миротворчих

організацій в індійських штатах Джамму і Кашмір за час конфлікту загинуло більше 37 тис. осіб.

Отже, як показує світовий досвід, етнічні та конфесійні конфлікти мають глибокі історичні корені, що пов'язано з існуванням суперечностей між історичними традиціями взаємодії держав на принципах державного суверенітету і непорушності кордонів з одного боку, та принципом права націй на самовизначення, який утвердився в практиці міжнародних відносин і передбачає можливість формування незалежних держав. Така суперечність доволі часто є наслідком домінування принципу національного самовизначення над інтересам національної безпеки держав, до складу яких входять території з етнічними анклавами.

На сучасному етапі вогнища сепаратизму, етнічних та конфесійних конфліктів існують в різних регіонах світу. Розпад цілого ряду політичних держав в Азії, Африці та Європі, деструктивний потенціал дезінтеграції народів, які довгий час існували в рамках єдиної державності, дають підстави вважати, що міжетнічні та конфесійні конфлікти, а також сепаратизм виходять за рамки не тільки національної, а й регіональної безпеки, набуваючи все більш міжнародний аспект. Ці міжетнічні та конфесійні рухи в арсеналі своїх дій використовують не тільки мирні демонстрації, а й насильницькі форми, такі як повстання, збройні сутички, військові дії терористичні загрози.

Виникнення цих суспільно-небезпечних явищ у світі на початку XXI століття зумовлено активізацією процесів глобалізації, трансформацією політичних та економічних режимів. Коріння етнічних конфліктів та сепаратистських рухів найчастіше міститься у процесі історичного освоєння території. Будь-який етнос формується на певній території, яка виступає основою його походження як соціокультурної системи та тлом протікання етнічних процесів. Етнічні та етноконфесійні конфлікти часто стають підґрунтям сепаратизму у різних його варіаціях. І етнічні конфлікти, і сепаратизм належать до територіальних проблем [15].

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Засоби врегулювання етноконфесійних конфліктів. Співвідношення силових та мирних методів вирішення конфліктів

Врегулювання етноконфесійних конфліктів вимагає створення прийнятного для всіх конфліктуючих сторін балансу, що взаємно задовольняє їх інтереси. З метою недопущення та врегулювання етноконфесійних конфліктів у багатьох країнах світу вже багато десятиліть існують спеціальні служби. На думку конфліктологів, для досягнення цього балансу необхідно виконання трьох обов'язкових умов [9, ст. 184].

По-перше, кожна зі сторін конфлікту повинна визнати наявність конфліктної ситуації. Тим самим за кожною стороною конфлікту визнається право на існування, але це зовсім не означає визнання справедливості їх вимог і домагань. Врегулювання конфлікту неможливо і марно, якщо одна зі сторін заявляє, що її опонент не має права на існування, а його позиція позбавлена будь-яких підстав [9, ст. 184].

По-друге, обов'язковою умовою у врегулюванні конфлікту є ступінь організованості сторін: чим краще вони організовані, тим легше досягти домовленості і домогтися виконання умов договору. І навпаки, дифузний характер інтересів, їх розпливчастість істотно ускладнюють вирішення конфліктної ситуації [9, ст. 185].

По-третє, конфліктуючі сторони повинні прийняти твердо встановлені правила гри, при дотриманні яких тільки і можливий переговорний процес. Ці правила повинні надавати рівність можливостей кожної зі сторін забезпечувати певний баланс у стосунках [9, ст. 185].

Результати наукових досліджень показують, що основні дії по нейтралізації конфронтаційних спрямувань учасників етноконфесійних конфліктів, як правило, укладаються в рамки деяких загальних правил. У їх числі: легітимація конфлікту (офіційне визнання існуючими владними структурами і конфліктуючими сторонами наявності самої проблеми, яка потребує обговорення та вирішення); інституціалізація конфлікту (вироблення визнаних обома сторонами правил, норм, регламенту цивілізованого конфліктної поведінки); переведення конфлікту в юридичну площину;

введення інституту посередництва при організації переговорного процесу; інформаційне забезпечення врегулювання конфлікту відкритість, «прозорість» переговорів, доступність і об'єктивність інформації про хід розвитку конфлікту для всіх зацікавлених громадян).

Досвід врегулювання етнонаціональних, конфесійних та етноконфесійних конфліктів показує, що їх кінцевий результат можна розділити на три групи.

Перша з них передбачає повну перемогу однієї сторони над іншою, вирішення конфліктної ситуації з позиції сили. Саме на такий результат конфлікту найчастіше орієнтуються конфліктуючі сторони на ранніх фазах конфлікту. Однак історія конфліктів даних видів XX століття демонструє, що більшість з них так і не були врегульовані, незважаючи на силовий тиск і перемогу однієї сторони над іншою. Вони тільки перейшли в латентну фазу і можуть актуалізуватися в будь-який момент. Пов'язано це з тим, що у переможеної сторони, як правило, залишається почуття національної образи, яке передається з покоління в покоління, і через значний проміжок часу такий конфлікт може загостритися з новою силою (наприклад, Туреччина та Вірменія).

Історія показує, що досягнення суб'єктами релігійного конфлікту своїх цілей неможливо одними лише силовими методами. Однак спроби силового врегулювання міжконфесійних конфліктів досі є, мабуть, єдиним ефективним засобом вирішення цієї проблеми (наприклад, Балканська криза, афгано-таджицький «вузол», курдська проблема в Туреччині).

Другою групою вирішення актуалізованого конфлікту є взаємне ураження конфліктуючих сторін. Такий результат виникає, коли обидві сторони виснажили свої сили в боротьбі, при цьому жодна зі сторін не змогла здобути помітної перемоги над іншою. В цьому випадку для врегулювання конфлікту сторони змушені звертатися до посередників, шукати компромісне рішення проблеми, яке, як правило, не задовольняє жодну зі сторін. Якщо вдається врегулювати конфлікт таким способом, то він практично переходить у латентний стан, при якому сторони продовжують розглядати одна одну як противників. Такий спосіб вирішення конфлікту також має високу ймовірність його подальшої актуалізації (наприклад, Нагірний Карабах).

Третя група вирішення конфлікту передбачає, що він може закінчуватися взаємним виграшем сторін у вигляді досягнення згоди з основних питань і встановлення конструктивної взаємодії. Такий результат стає можливим при наявності у обох сторін політичної волі до позитивного вирішення конфлікту. Незалежні посередники можуть показати конфліктуючим сторонам можливість їх подальшої співпраці у вирішенні загальних проблем, що стоять перед ними. Така форма врегулювання конфлікту є цілком реалістичною, оскільки надає конфлікту не руйнівний, а творчий зміст. При цьому конфлікт переходить у латентний стан на тривалий час (наприклад, Чеченська Республіка).

Етнонаціональні, конфесійні та етноконфесійні конфлікти мають свої фази протікання, для кожної з яких характерні властиві тільки їм прийоми і способи врегулювання.

Протягом латентного періоду для запобігання конфлікту перш за все слід: домогтися практичної реалізації принципу громадянської рівноправності, коли всі люди, які живуть на території держави, повинні мати можливість для отримання громадянства; в нових державних утвореннях починати свою діяльність з нульового варіанту громадянства; проводити політику соціально-економічного вирівнювання умов життя всіх етнічних та релігійних груп, які раніше зазнавали дискримінації; реалізовувати принципи федералізму рівним чином для всіх етнічних та релігійних груп.

Протягом фази прояви конфлікту для зняття етнічної напруженості необхідно: створювати етнічно та релігійно нейтральні підрозділи поліції і армії з визначенням їх чітких функцій і повноважень в конфліктних діях; організувати подачу і виклад точної та неупередженої інформації про конфлікт у всіх засобах масової інформації; здійснювати особливий контроль за збереженням і рухом зброї; максимально строго переслідувати за законом організаторів вуличних заворушень з неухильним і точним виконанням вироків.

У фазі активного перебігу конфлікту головним завданням є максимально швидко припинення військових дій, для чого необхідно вжити таких заходів: видалення із зони конфлікту, арешт або тимчасове затримання прихильників

екстремістських методів вирішення конфлікту; запобігання розколу за етнічною ознакою в державних і силових структурах, що забезпечують громадський порядок; введення особливого контролю за засобами зв'язку та об'єктивністю засобів масової інформації; створення механізму припинення бойових дій і початок переговорного процесу; проведення комплексу заходів з метою зведення до мінімуму кількості людських жертв і матеріальних збитків (відведення збройних формувань, створення нейтральних зон, організація безпечних населених пунктів і міст); запобігання мародерства і військових злочинів.

Фаза усунення наслідків конфліктних дій та примирення конфліктуючих сторін повинна включати наступні заходи: оголошення загальної оцінки наслідків конфлікту і програми (плану) відтворення єдності громадянського суспільства на умовах національного примирення; початок відновного процесу етнічно-нейтрального характеру (звільнення заручників, повернення біженців, відповідальність за привласнення чужої власності, організація медичного обслуговування); недопущення героїзації терористів і екстремістів з метою уникнення перетворення їх в політичних лідерів; суспільний діалог усіх етнічних та релігійних груп для реформування суспільства; відмова від драматизації конфлікту і недопущення його фіксації в «історичній пам'яті» етносу, щоб наступні покоління не могли відродити знову «дух конфлікту».

Найважливішими передумовами та одночасно умовами врегулювання міжконфесійних конфліктів можуть бути: по-перше, відновлення режиму стійкого розвитку та, по-друге, дегеополітизація конфлікту. Перша умова передбачає відновлення в межах конфліктної території дієздатності державної влади, ефективність якої в даній ситуації визначається не стільки ступенем демократичності політичного режиму, скільки його здатністю відновити в межах своєї компетенції стан громадянської правової відповідальності. Відновлення режиму стійкого розвитку має супроводжуватися явною тенденцією до позитивної зміни соціально-економічного становища всіх втягнутих в конфлікт конфесійних груп (спільнот), незалежно від їх приналежності до сторін конфлікту. Друга умова передбачає попередньо узгоджену паритетну відмову зацікавлених «зовнішніх сил» від

державно-дипломатичної, військової, політичної та інформаційної форм геополітичного втручання в конфлікт при збереженні стратегії геоекономічної (наприклад, інвестиційної) експансії.

Дане поєднання дозволяє задовольнити інтереси як зовнішніх, так і внутрішніх суб'єктів даного конфлікту, а загальним результатом такого підходу є стабілізація ситуації та зміцнення структури безпеки в регіоні, в тому числі і підвищення рівня конфесійної толерантності. Звичайно, такий підхід до проблеми врегулювання конфесійних конфліктів передбачає наявність доброї волі та високий рівень відповідальності всіх сторін, що беруть участь в конфлікті.

Крім того, всі перераховані засоби та методи врегулювання конфліктів під час кожною з фаз їх розвитку можуть бути доповнені методами ослаблення і гальмування ескалації етнонаціональних конфліктів. До такого типу методів можна віднести: метод деконсолідації конфліктуючих сторін, який означає відділення за допомогою спеціальних заходів найбільш радикальних елементів або груп від інших, більш схильних до компромісів і переговорів; застосування широкого спектра санкцій – економічних, політичних, адміністративно-правових, аж до санкціонованого застосування сили органами охорони громадського порядку; перерву конфлікту з метою зміни його емоційного фону, зниження напруження пристрастей, ослаблення консолідації сил в суспільстві; прагматизація переговорного процесу шляхом поділу глобальної мети на ряд послідовних завдань, які вирішуються спільно від простих до складних; оперативне вирішення найбільш гострих питань, які не потребують тривалої підготовки і великих витрат; організаційно-політична і роз'яснювальна робота; налагодження діалогу протиборчих сторін, як правило, за участю нейтральної сторони; організація взаємовигідного підприємництва: будівництво спільних підприємств, створення вільних економічних зон, зон спільної торгівлі, налагодження економічного співробітництва; створення інфраструктури духовної співпраці, розвиток туризму, спорту тощо.

Можна виокремити деякі умови, що дозволяють вести успішну роботу з профілактики міжетнічної напруги:

- політичні лідери всіх значних меншин багатонаціонального суспільства

співпрацюють в управлінні країною;

- взаємне вето (право меншин накладати вето на рішення, які приймаються більшістю і стосуються їх життєвих важливих інтересів);
- пропорційне призначення в системі державної служби серед представників різних меншин.

Таким чином, врегулювання та припинення етнонаціональних конфліктів є важливою необхідністю існування будь-якої поліетнічної спільноти. Конфліктні міжетнічні відносини, характер і тенденції їх розвитку завжди негативно впливають на основні процеси соціально-економічного, культурного і політичного розвитку будь-якої держави. Вони не просто затримують і порушують хід суспільного розвитку, а й здатні змінити всю його орієнтацію, породити нові негативні тенденції, закласти основу для майбутніх конфліктів інших поколінь.

2.2. Роль міжнародних організацій у врегулюванні етноконфесійних конфліктів

Врегулювання конфліктів та забезпечення миру є одним з головних завдань провідних міжнародних організацій світу. Методи, які використовуються в міжнародній практиці для врегулювання конфліктів, різноманітні: діагностика конфлікту, превентивна дипломатія, переговори, санкції, посередництво, арбітраж, міжнародне правове регулювання конфліктів, миротворчі операції, примус до миру, операції з підтримання миру, гуманітарна інтервенція.

Серед поширених понять можна виокремити врегулювання конфлікту та миротворчість. Під врегулюванням конфлікту в широкому сенсі розуміють будь-які дії, спрямовані на запобігання або припинення збройної боротьби і розв'язання суперечностей мирним шляхом. Термін миротворчість використовується в першу чергу щодо конфліктів, в яких застосовувалося насильство. Форми миротворчості різноманітні: дипломатія, нагляд за припиненням вогню і дотриманням мирних угод, допомога біженцям, військовий захист гуманітарних конвоїв, репатріація і трансфер, проведення військових операцій проти місцевих прихильників збройного конфлікту, розмінування території і роззброєння бойовиків, виконання миротворцями поліцейських функцій, оновлення або зміна політичного режиму. Миротворчість

може тривати роками і десятиліттями, припинятися і відновлюватися, обмежуватися гуманітарною допомогою або включати використання новітньої зброї.

Термін «миротворчість» застосовують щодо операцій, що проводяться під егідою ООН та інших організацій або окремих країн, включаючи дії з примусу до миру, з підтримання миру, превентивних дій проти країн-агресорів або організованих груп, які застосовують збройну силу.

Інтернаціоналізація місцевих конфліктів означає, що вони перестають бути внутрішньою проблемою окремих держав. Миротворчий контроль став характерною рисою глобалізованого світу. На початок XXI століття під егідою ООН було проведено 50 миротворчих операцій, в яких брали участь миротворчі сили всіх структур суспільства – ООН, регіональних міждержавних союзів і окремих держав. Зростання активності світової спільноти пояснюється загрозою правам людини і міжнародній безпеці, що виходить від етнонаціональних конфліктів.

Операції ООН з підтримання миру є одним з найбільш ефективних інструментів, що є в розпорядженні міжнародного співтовариства для забезпечення миру і безпеки. Перша миротворча операція ООН була заснована в 1948 році, коли Рада Безпеки санкціонувала розгортання контингенту військових спостерігачів ООН на Близькому Сході. Мета місії полягала в спостереженні за виконанням Угоди про перемир'я між Ізраїлем і сусідніми з ним арабськими країнами. Ця операція отримала назву Орган Організації Об'єднаних Націй із спостереження за виконанням умов перемир'я. З тих пір ООН здійснила 69 операцій з підтримання миру.

ООН почала свою миротворчу діяльність в роки Холодної війни, коли діяльність Ради Безпеки неодноразово переривалася через непримиренні позиції сторін. В цілому миротворча діяльність зводилася до заходів щодо забезпечення дотримання угод про припинення вогню, стабілізації обстановки на місцях і створення передумов для політичних зусиль по мирному врегулюванню конфліктів.

ООН розширила масштаби своєї миротворчої діяльності в 1990-х роках, коли в результаті закінчення Холодної війни з'явилася можливість зупиняти громадянські війни за допомогою виконання мирних угод. Безліч конфліктів було врегульовано за посередництва ООН або завдяки зусиллям інших сторін, що діють за підтримки ООН.

У число країн, яким була надана допомога, входять Сальвадор, Гватемала, Намібія, Камбоджа, Мозамбік, Таджикистан. В кінці 1990-х років безперервні конфлікти в деяких країнах призвели до розгортання нових миротворчих операцій в Демократичній Республіці Конго, Косово, Центральнафриканській Республіці. На початку нового тисячоліття миротворці ООН здійснювали миротворчі місії в Ліберії, Південному Судані, Гаїті і Малі.

У миротворчій діяльності беруть участь різні організації системи ООН, включаючи Світовий банк і регіональні економічні комісії, а також неурядові організації та місцеві об'єднання громадян. Миротворча діяльність мала величезна значення при проведенні операцій ООН в Боснії і Герцеговині, Камбоджі, Сальвадорі, Гватемалі, Косово, Ліберії та Мозамбіку, а також в Афганістані, Бурунді, Іраку, Сьєрра-Леоне і Тиморі-Лешті. Прикладом міждержавного миру є місія ООН в Ефіопії та Еритреї.

Проблемою окупації Туреччиною частини території острова Кіпр безпосередньо займалась ООН. Загалом по Кіпрському конфлікту було прийнято більше 130 резолюцій. Була створена буферна зона між конфліктуючими сторонами, яку охороняє Миротворча місія, що також здійснює гуманітарну діяльність. Спроби мирного врегулювання продовжувалися під егідою Генерального секретаря ООН і завершилися розробкою плану, відповідно до якого на острові пропонувалося створити Об'єднану Кіпрську Республіку, яка складалася б з двох автономних частин. До плану неодноразово вносилися зміни, однак, коли його винесли на республіканський референдум, він не був підтриманий грецькою частиною населення, оскільки, на їх думку, надавав більші переваги турецькій громаді острова [16].

Існуюча нині ситуація не може вважатися вирішенням конфлікту. Проведене в березні 2017 році опитування показало низький рівень довіри до діяльності ООН і ЄС по кіпрському питанню. Тривале перемир'я та посередницькі зусилля міжнародних організацій дозволили оперативно вирішити питання створення на Кіпрі досить ефективної буферної зони між конфліктуючими сторонами і припинити бойові дії, проте не наблизили Кіпр до політичного врегулювання наслідків конфлікту [16].

Незважаючи на те, що конфлікт виник між партнерами по НАТО і міг підірвати систему колективної безпеки Європи, що активну участь у його вирішенні брали найвпливовіша міжнародна організація – ООН та її Генеральний секретар, більш ніж сорокарічний період примирення з використанням міжнародних форматів та готовність внесення необхідних змін до планів щодо послідовного подолання протистояння не зблизили позиції сторін конфлікту [16].

Примус до миру як концепція означає нанесення превентивних військових ударів для ослаблення можливого противника, руйнування його силових можливостей і здібностей до продовження військових дій. При проведенні таких операцій часто застосовують сучасна високоточна зброя, повітряні та ракетні бомбові удари. Наземні війська використовують, як правило, в заключній фазі операції для встановлення контролю і закріплення досягнутого результату. Наприклад, акції країн НАТО проти Югославії під час Косовської кризи 1998-1999-х років.

В кінці 1990-х років став активно використовуватися термін гуманітарна інтервенція, під якою розуміють силову акцію для запобігання гуманітарної катастрофи і можливої загибелі великої кількості людей в результаті, як правило, внутрішнього насильницького конфлікту. Акція країн НАТО проти Югославії під час Косовської кризи 1999 року виявилася військовою операцією, яка проводилася для захисту прав косовських албанців з метою припинення етнічних чисток з боку сербського населення та уряду. 28 травня 1998 року Північноатлантична рада на своєму засіданні на рівні міністрів закордонних справ поставила перед НАТО два головних завдання стосовно кризи в Косові, а саме:

- надати допомогу у мирному врегулюванні кризи, зробивши свій внесок в дії міжнародного співтовариства;
- сприяти безпеці й стабільності в сусідніх державах, надавши особливої уваги Албанії та колишній Югославській Республіці Македонії.

12 червня 1998 року Північноатлантична рада на засіданні на рівні міністрів оборони попросила виконати оцінку можливих подальших дій з боку НАТО стосовно кризи, що розвивалась в Косові. В результаті цього була розглянута велика кількість можливих варіантів. 13 жовтня 1998 року після погіршення ситуації Рада НАТО

видала наказ про підготовку до повітряних ударів. Цей крок був спрямований на підтримку дипломатичних зусиль з переконання Мілошевича вивести свої сили з Косова, допомогти покласти край насильству і сприяти поверненню біженців до своїх домів. В останній момент, після подальших дипломатичних ініціатив НАТО і керівництва США, президент Мілошевич погодився на ці вимоги і повітряні удари були затримані.

У Резолюції Ради Безпеки ООН РРБООН № 1199 серед іншого висловлювалось глибоке занепокоєння надмірним використанням сили з боку сербських сил безпеки і югославського війська і робився заклик до припинення вогню обома сторонами конфлікту. В дусі Резолюції, після підписання окремої угоди з урядом Сербії, були встановлені обмеження на чисельність сербських сил в Косові й на масштаби їхніх операцій. Додатково було погоджено, що Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) направить до Косова місію з верифікації (KVM), яка спостерігатиме за виконанням умов, та що НАТО здійснюватиме повітряне спостереження. На підтримку ОБСЄ Альянс створив спеціальну військову групу з допомоги терміновій евакуації членів KVM, якщо відновлення конфлікту поставить їх під загрозу. Ця спеціальна група була розташована в колишній Югославській Республіці Македонія під загальним управлінням Верховного головнокомандувача об'єднаних сил НАТО в Європі.

Попри ці дії ситуація в Косові знову погіршилась на початку 1999 року після ряду провокацій з обох сторін і застосування сербським військом і силами безпеки непропорційно потужної і надмірної сили. Деякі з цих інцидентів були погашені завдяки посередницьким зусиллями верифікаторів ОБСЄ, але до середини січня ситуація ще більше погіршилась після ескалації наступу сербів на косовських албанців [24].

Були відновлені міжнародні зусилля задля надання політичного пошуку шляхів мирного врегулювання конфлікту. 29 січня провела засідання Контактна група з шести країн, яка була створена до Лондонської конференції 1992 року з питань колишньої Югославії. Було прийнято рішення провести при міжнародному посередництві термінові переговори між учасниками конфлікту. НАТО підтримало і

підсилило зусилля Контактної групи, погодившись 30 січня застосувати у разі необхідності повітряні удари і надіславши попередження обом сторонам конфлікту [24].

Ці узгоджені ініціативи завершилися попередніми переговорами в Рамбуйє під Парижем з 6 по 23 лютого, після яких в Парижі з 15 по 18 березня відбувся другий раунд. В кінці другого раунду переговорів делегація косовських албанців підписала запропоновану мирну угоду, але переговори перервалися через відмову сербської делегації поставити свій підпис під нею. Негайно після цього сербські військові та поліцейські сили посилили інтенсивність операцій проти косовських албанців, ввівши додаткові підрозділи і танки в регіон, чим очевидно порушили жовтневую угоду. Десятки тисяч людей почали покидати свої домівки перед обличчям цього масованого нападу.

20 березня місія з верифікації ОБСЄ була виведена з Косова, оскільки сербські сили зробили неможливим виконання нею свого завдання. Американський посол полетів до Белграда з останньою надією переконати президента Мілошевича припинити напади на косовських албанців перед обличчям неминучих повітряних ударів з боку НАТО. Мілошевич відмовився і 23 березня був виданий наказ про початок повітряних ударів (операція «Союзна сила»).

Однак дана операція не була санкціонована ООН, і правомочність такого роду операцій викликала гостру дискусію про характер і критерії легітимності силових акцій заради миру. Проте варто зазначити, що резолюцією ООН № 1244 від 1999 року було підтверджено суверенітет і територіальну цілісність Союзної Республіки Югославії, але 2008 року було проголошено незалежність Косова, яку визнали більшість країн-членів НАТО.

Протягом усього конфлікту досягнення цих цілей, яке супроводжувалось заходами з забезпечення їх повного втілення, розглядалось Альянсом як передумова припинення насильства і людських страждань в Косові. 10 червня після 77-денної повітряної кампанії Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана оголосив, що надав інструкції генералові У. Кларку, Верховному головнокомандувачу об'єднаних сил НАТО в Європі, призупинити повітряну операцію НАТО. Це рішення було прийняте

після консультацій з Північноатлантичною радою і підтвердження з боку генерала У. Кларка початку повного виведення югославських сил з Косова. Протягом усієї кризи сили НАТО знаходились на передових позиціях допомоги багатьом тисячам біженців, які були вимушені тікати з Косова в результаті сербської кампанії етнічних чищень. У колишній югославській Республіці Македонія підрозділи НАТО будували табори для біженців, центри прийому біженців і пункти харчування, а також доставили нужденним сотні тон гуманітарних вантажів. У Албанії НАТО розгорнуло значні сили задля надання подібної допомоги і надало підтримку Верховному комісару ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з координації польотів з гуманітарними вантажами, а також забезпечило додаткові польоти з використанням літаків, які надали країни-члени НАТО. Євро-атлантичний центр координації реагування на катастрофи (EADRCC), створений в НАТО в червні 1998 року, також відіграв важливу роль у координації зусиль УВКБ ООН з надання допомоги.

У випадку Грузино-абхазького конфлікту, хоча ООН не забезпечила миру, вона внесла позитивний внесок у врегулювання конфлікту і досягнення припинення вогню. Присутність персоналу місії ООН на місцях підвищила прозорість та обмежила здатність Колективних сил з підтримки миру здійснювати односторонні дії в зоні конфлікту. Це, ймовірно, мало певний ефект з точки зору зміцнення безпеки мирних жителів в зонах, що патрулювалися місією. Місія ООН виявилася дуже корисна в плані сприяння надходження гуманітарної допомоги в Гальський та інші райони Абхазії, забезпечуючи хоч безпеку пересування часто в досить небезпечних обставинах. У більш загальному плані, ООН та інші міжнародні агентства допомогли запобігти можливості повного розпаду Грузії і остаточного розладу правопорядку всередині її кордонів.

Головним завданням місій міжнародних або регіональних організацій є запобігання розширенню і ескалації конфлікту. Щодо такого роду діяльності використовують термін запобігання конфліктів.

Запобігання міждержавних конфліктів постійно приділяють увагу такі органи ООН, як Рада Безпеки та Генеральна Асамблея ООН, а також регіональні військово-політичні організації (ОДКБ, ЄС тощо).

Формою надання несилового тиску на учасників конфлікту є також заходи економічного характеру. Найбільш відомим способом є режим економічних санкцій, тобто режим обмеження торговельних, економічних і фінансових відносин з країною або іншим учасником конфлікту, з метою обмежити його здатності до продовження військових дій, або примусити його до відмови від конфронтації або проведення небезпечного політичного курсу. Санкції виконують політичні функції – показати певному учаснику стурбованість міжнародного співтовариства, покарати порушника, або продемонструвати рішучість міжнародного співтовариства до більш жорстких заходів.

Режим санкцій може накладатися міжнародною організацією, наприклад ООН, яка встановила режим економічних санкцій щодо Іраку, після його агресії проти Кувейту. Заборону на продаж і постачання зброї воюючим сторонам у колишній Югославії було введено для обмеження здатності сторін до продовження громадянської війни.

Для реалізації ефективного режиму санкцій необхідні узгоджені дії більшості країн, їх слідування висунутої програми обмеження економічної взаємодії, моніторинг виконання режиму, а також комплекс заходів юридичного, технічного, адміністративного характеру. Як зазначають фахівці, режим санкцій повинний бути вписаний в контекст більш широкої стратегії тиску на політичний режим або лідера, а не на все населення країни.

На думку американського фахівця Девіда Кортрайта, необхідно використовувати не тільки заходи економічного покарання, а й економічні стимули для заохочення певної поведінки. Подібна тактика була застосована щодо уряду Югославії, який прийшов на зміну С. Мілошевича в жовтні 2000 року. Зовнішній борг Югославії на початок 2001 року склав близько 12,2 млрд доларів, причому найбільшими кредиторами були Паризький і Лондонський клуби і Всесвітній банк. Найважливішими умовами можливості погашення та реструктуризації боргу, а також отримання економічної допомоги від країн Заходу були співробітництво нового уряду з Трибуналом ООН по колишній Югославії і видача С. Мілошевича Трибуналу. Арешт С. Мілошевича був здійснений 31 березня 2001 року, в останній день

закінчення ультиматуму США про заморожування всієї фінансової допомоги країні. 1 квітня США оголосили, що перевели 50 млн доларів як нагороду за виконання умов ультиматуму.

Певний внесок у примирення протестантів і католиків у випадку етноконфесійного конфлікту у Північній Ірландії зробили ООН, ЄС, Рада Європи. Хоча Рада Безпеки ООН так і не ухвалила рішення про введення в Ольстер миротворчих сил, оскільки проти цього заперечував її постійний член – Велика Британія. Однак, завдяки новій програмі, затвердженій Європейською комісією, Північна Ірландія отримала 2,7 млрд євро для свого економічного і соціального розвитку в 2000-2006 роках, що було дуже важливо для британського уряду, оскільки певною мірою знімав з нього тягар економічної допомоги [25].

У випадку, коли заходи несилового впливу виявляються неефективними, можуть бути застосовані військові дії в критичній ситуації. Превентивне розгортання сил здійснюють в умовах політичної кризи в країні на прохання уряду або зацікавлених осіб; при відчутті загроз і у відповідь на прохання про надання захисту або гуманітарної допомоги. Рішення про превентивне розгортання збройних сил має бути схвалена Радою Безпеки ООН і ґрунтуватися на принципах гуманності, нейтралітету і неупередженості з урахуванням принципу суверенітету.

ООН було проведено таку операцію в Македонії в грудні 1992 року на прохання уряду країни. У формуванні завдань і стратегії місії активно брали участь окремі дипломати – Девід Оуен і Сайрус Венс, а також представники Європейського союзу і ОБСЄ. Миротворчі сили були розміщені на кордоні з сусідніми державами, в тому числі з Грецією і Сербією, також патрулювалися можливі осередки конфлікту між македонцями та албанцями в прилеглому краї Косово. Дії цієї місії оцінювалися як ефективні, оскільки вони дозволили зберегти відносний мир в цій країні, незважаючи на близькість до інших осередків жорстоких зіткнень на території колишньої Югославії.

Для запобігання конфлікту застосовують заходи по зміцненню довіри, створення демілітаризованих зон, раннє попередження конфлікту, збір інформації з неофіційних та офіційних джерел. Демілітаризовані зони є однією з форм створення

умов для припинення військових дій. З цих зон за домовленістю між сторонами конфлікту виводяться війська та зброя. Така форма створення нейтральної зони була використана для закріплення мирного процесу між Північною і Південною Кореєю, на Синайському півострові в 1979 році після підписання мирного договору між Єгиптом і Ізраїлем, в Косово та Македонії.

В якості загальноєвропейської організації з забезпечення безпеки ОБСЄ перетворилась таким чином на справжню «лабораторію» досвіду превентивної дипломатії, що простежувалось в ході місій в Балтії, Грузії, Молдові, Таджикистані, Україні, Нагірному Карабасі, Чечні, Косово [17].

Діяльність ОБСЄ в конфліктних регіонах служить сполучною ланкою між діями військових під егідою ООН або НАТО, з одного боку, і роботою гуманітарних організацій типу Міжнародного Червоного Хреста – з іншого: ОБСЄ створює політичну легітимність міжнародного втручання в конфлікт, роками та десятиліттями збирає інформацію з регіону напруженості (передконфліктний моніторинг), сприяє переговорним процесам, працює з біженцями та вимушеними переселенцями

Однак результати участі ОБСЄ в урегулюванні конфліктів і криз не дозволяють говорити про високу ефективність даної організації у сфері забезпечення безпеки. В процесі врегулювання виявилися розбіжності в позиціях країн, які брали участь в конфліктній взаємодії, з питання про те, яке місце має займати ОБСЄ в системі європейської безпеки, і яким чином має відбуватися координація її дій з ООН, НАТО чи ЗЄС. Так, можна відзначити другорядну роль Організації з безпеки та співробітництва в Європі, наприклад, в Грузії та Косово. Ця роль зводилася, як правило, до післявоєнного врегулювання та відновлення, тоді як ключову функцію в конфліктах відігравали спочатку сили НАТО [26].

Перш за все ефективна діяльність із врегулювання конфліктів передбачає усунення факторів структурного характеру, в силу яких суспільство в тій чи іншій країні виявляється схильним до конфлікту. У випадку конфліктів, де переважає етнічна складова сторонам складніше піти на компроміс з огляду на ціннісний фактор, який змушує сторони дотримуватися позицій, а не прагнути до знаходження вирішення проблеми. Варто зазначити, що держави, близькі за цінностями, які є

членами одних і тих же міжнародних організацій і мають тісні економічні зв'язки, швидше за все, будуть врегулювати конфлікти мирним шляхом. Проводячи заходи, націлені на забезпечення безпеки людей, благого управління, розвитку на основі справедливості і поваги прав людини, Організація Об'єднаних Націй сприяє зміцненню безпеки в світі шляхом усунення першопричин війни. Миротворчість не може бути інструментом, придатним у всіх ситуаціях, або замінювати собою інші види заходів міжнародного співтовариства. Однак в певних ситуаціях при наявності реалістичного мандата, достатнього обсягу ресурсів та міжнародної підтримки і співпраці відповідних сторін, операції з підтримання миру дійсно є ефективним інструментом сприяння врегулюванню конфліктів і підтримання миру. Для протидії новим, більш складним і витонченим видам загроз потрібно приймати нестандартні і рішучі заходи реагування, зміцнювати співробітництво між державами-членами, а також приватним сектором та громадянським суспільством.

Отже, як було вище зазначено, сучасна практика демонструє широкий спектр врегулювання етнічних, конфесійних та етноконфесійних конфліктів. Важливу роль у врегулюванні міжетнічних чи міжконфесійних протиріч відіграють міжнародні організації. Використання міжнародних переговорних форматів і посередництва міжнародних організацій чи окремих країн є необхідним, але не завжди ефективним заходом попередження або подолання такого конфлікту та його наслідків. Потрібно зазначити, що не існує чітко визначених правових підходів до залучення міжнародних організацій та окремих країн для сприяння вирішенню конфліктів [16].

Діяльність міжнародних організацій ефективна переважно там, де вона збігається з інтересами великих держав. В сучасних умовах міжнародні організації повинні мати набагато ширші повноваження для того, щоб ефективно діяти в інтересах стабільного функціонування держав, розвитку народів та світової спільноти, зокрема в урегулюванні етнополітичних проблем. Також мають бути переглянуті підходи до процедур прийняття рішень з метою оперативного реагування міжнародних організацій на зміни безпекової ситуації [16].

Недостатні можливості та повноваження мають і регіональні міжнародні організації, зокрема ОБСЄ, ЄС, НАТО. До того ж, зусилля їх щодо припинення

конфліктів не завжди скоординовані. Здійснення практичних заходів щодо запобігання ескалації конфлікту часто здійснюється із запізненням. Вектор цих зусиль під впливом розвитку конфлікту може змінюватися на протилежний [16].

Зусилля окремих країн-учасниць міжнародних організацій щодо вирішення конфлікту можуть кардинально не співпадати із діями самих міжнародних організацій. Участь великої держави у конфлікті блокує більшість і без того обмежених можливостей міжнародних організацій щодо припинення конфлікту [16].

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДО-ПАКИСТАНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

3.1. Індо-пакистанська війна: історія конфлікту

У XX столітті більшість колоній світу отримали свободу. Для Британської Індії цей момент настав після Другої світової війни. В імперії більше не було сил утримувати під своєю владою величезну територію, яку роздирали суперечки між індуїстами та мусульманами. Поділ території між ними здавався розв'язанням усіх проблем [18].

1947 року була зібрана комісія під головуванням лорда-судді Сиріла Редкліффа. «Провести демаркацію кордонів (...), що базується на визначенні районів з переважанням мусульманського і немусульманського населення», – так сформулювали мету британці. Індійський національний конгрес і Мусульманська ліга до цього часу остаточно посварилися. Їх вимоги суперечили одна одній, задовольнити обидві сторони було неможливо. Дотримання своїх прав вимагали й інші групи. Наприклад, сикхи хотіли створення незалежного Сикхістану [18].

Напруга зростала, і кордон провели поспіхом, зробивши безліч помилок. До Пакистану відійшли території, населені індуїстами й буддистами. До Індії – мусульманські райони. Сикхів розділили. У нових державах сформувалися десятки релігійних анклавів і потенційно проблемних територій [18].

Одразу після демаркації почався активний обмін населенням. Понад 7 мільйонів чоловік з Пакистану поїхали до Індії. Майже стільки ж мусульман – у зворотному напрямку. Здавалося, що з часом суперечки будуть забуті, але вийшло інакше. Каменем спотикання стало князівство Джамму і Кашмір [18].

Більшу частину населення Кашміру становили мусульмани, а магараджею був індуїст Харі Сінгх. Він хотів незалежності, однак місцеві мусульмани побоювалися майбутнього входження князівства до складу Індії та не хотіли більше жити під владою невірних. Почалися вуличні зіткнення, уряд втратив контроль над ситуацією. Всього через два місяці після поділу британської колонії в ній почалася війна [18].

Війна 1947-1948 років. Восени 1947 року, отримавши підтримку Пакистану,

племінні загони мусульман окупували значну частину території Джамму і Кашміру, включно з літньою столицею Срінагаром. 27 жовтня, в обмін на військову допомогу, магараджа погодився включити князівство до складу Індії. Індійська армія порівняно легко відбила Срінагар. Подальші бойові дії в основному звелися до спроб деблокувати оточені мусульманами міста. До кінця 1948 року фронт стабілізувався по так званій Лінії контролю. Як результат, Пакистан захопив близько 40% колишнього князівства Джамму і Кашмір [18].

Війна 1965 року. Конфлікт почався в серпні 1965 року зі спроби Пакистану спровокувати збройне повстання мусульман в індійській частині Джамму і Кашміру. Однак армія Індії перехопила диверсантів, зруйнувала тренувальні табори й завдала удару у відповідь по Західному Пакистану. Жертвами короткої запеклої війни стали понад 10 тисяч осіб з обох сторін. Битва при Асал-Уттар стала найбільшим танковим боєм з часів Курської битви 1943 року. Пакистан втратив 97 американських «Паттонів», Індія – 32 британських «Центуріона». Як результат, після підписання Ташкентської декларації 1966 року армії повернулися на колишні позиції [18].

Війна 1971 року. Пакистан був поділений територією Індії на дві частини. Коли відірваний від столиці, населений бенгальцями, які розмовляли іншою мовою, Східний Пакистан почав боротьбу за незалежність від Західного, він отримав підтримку Індії. У відповідь Пакистан завдав удару по західному кордону Індії. Однак індійська армія швидко перейшла в контратаку, зайнявши понад 15 тисяч км² чужої території. Протягом декількох тижнів оточені пакистанські війська здалися у полон і на східному фронті, і в Бенгалії. Як результат, рішуча перемога Індії, здача в полон близько 100 тисяч пакистанських військових, Бангладеш набуває незалежності [18].

Каргільський конфлікт 1999 року. Індійська сторона не використовує термін «війна», офіційний Пакистан заперечує участь армії у зіткненнях. Проте, відомо, що навесні 1999 року пакистанські бойовики, серед яких були кадрові солдати та офіцери, зайшли на підконтрольну Індії територію в горах кашмірського округу Каргіл. Індійці відповіли повномасштабним ударом збройних сил і повернули 80% втрачених на початку конфлікту територій. Як наслідок, Пакистан змушений був відступити, при цьому влада відмовлялася приймати тіла своїх убитих офіцерів. За

різними оцінками, пакистанці втратили понад 1,5 тисяч чоловік, індійці – трохи більше 500 осіб [18].

Каргільський конфлікт 1999 року, є однією з індо-пакистанських воєн, в яку не втрутилася Рада Безпеки ООН, через прийнятий між Індією та Пакистаном в 1972 році угоди, що обмежує втручання з боку третьої сторони. Безумовно, військове протистояння в 1999 році порушувало світовий порядок в міжнародному співтоваристві і вимагало втручання третьої сторони [18].

Більше війн між двома країнами не було, проте відносини між ними сильно загострювалися. У ХХІ столітті основним проявом ворожнечі між країнами стали терористичні війни. Один із найбільш показових прикладів: підтримка урядом Пакистану різних терористичних організацій у спірному регіоні Дžамму Кашмір (нині перебуває у складі Індії), аби посилити там свої позиції. Якщо поглянути на нинішнє загострення Індо-Пакистанського протистояння, то в його основі лежить спроба уряду Індії приборкати терористичну організацію «Джаїш-е-Мохаммад», що постала на базі джихадистського руху Деобанді на території Індії ще в 1990 році.

У грудні 2001 року відбулася терористична атака на парламент в Делі. Індійська влада звинуватила Пакистан. До кордону були стягнуті до 500 тисяч індійських солдатів і близько 300 тисяч пакистанських, відбувалися взаємні артилерійські обстріли [18].

Протистояння в листопаді-грудні 2008 року також було викликано терористичними атаками ісламістів, цього разу в Мумбаї. Було вбито близько 160 чоловік. Обидві країни знову підвели до кордону свої дивізії, але в підсумку обійшлося без кровопролиття.

30 серпня 2011 року відбулася прикордонна стрілянина між країнами по Лінію контролю в районі Купвара (округ в штаті Дžамму і Кашмір), у результаті чого один індійський солдат та троє пакистанських солдатів були вбиті [18].

Після нетривалого затишшя, за яким послідували вибори нових урядів в обох країнах, двосторонні дискусії знову зайшли в глухий кут після атаки в Патханкоті у вересні 2016 року. У результаті терористичного нападу на індійську військову базу в Кашмірі, що підконтрольна Індії, загинуло 19 солдатів індійської армії, що стало

найбільш смертоносною атакою за останні роки. Запевняння Індії про те, що напад було організовано джихадистським угрупованням, було спростовано Пакистаном, який стверджував, що напад був місцевою реакцією на безлади в регіоні через надмірну кількість сил з боку індійських співробітників служби безпеки. Атака викликала військову конфронтацію по Лінії контролю з ескалацією порушень режиму припинення вогню і подальшими нападами бойовиків на індійські сили безпеки. З 2016 року постійна конфронтація, безперервні терористичні атаки та зростання націоналістичної риторики, з обох сторін, привели до краху двосторонніх відносин.

14 лютого 2019 року на підконтрольній Індії території Кашміру стався теракт біля воєнізованої колони на ключовій автомагістралі: загинули 45 індійських солдатів. Влада Індії звинуватила в нападі повстанців, які борються проти індійського правління в частині Кашміру, на яку претендує також Пакистан. Зокрема, індійські ЗМІ повідомляли, що відповідальність за теракт взяла на себе організація «Джаїш-е-Мохаммед» – ісламістська терористична організація у Кашмірі, головною метою якої є відділення Кашміру від Індії. Організацію визнали терористичною Пакистан, Австралія, Канада, Індія, ОАЕ, Великобританія, США та ООН [19].

ВПС Індії жорстко відповіли бойовикам на теракт, завдавши військово-повітряний удар по табору бойовиків угруповання «Джаїш-е-Мухаммад» в підконтрольній Пакистану частині Кашміру. 12 літаків ВПС Індії «Міраж-2000» скинули на табір бойовиків кілька і фактично стерли його з лиця землі. «Це був необхідний крок для захисту країни. Прем'єр-міністр Нарендра Моді дав збройним силам свободу дій», – наводить агентство Reuters слова індійського міністра розвитку людських ресурсів Пракаша Джавадекара [20].

У свою чергу, в Пакистані не менше жорстко відреагували на удар Індії по бойовиках в Кашмірі і привели війська в повну бойову готовність. Так, в середу, 27 лютого, стало відомо, що ВПС Пакистану збили два винищувачі ВПС Індії, які на думку Ісламабаду порушили повітряний простір країни [21].

ЄС та ООН закликали Індію та Пакистан до стриманості і збереженню миру. З подібними закликами виступили у США, Китаї та Росії.

Індія на п'ять років заборонила діяльність ісламістської політичної партії

«Джамаат-і-ісламі» (JeI), звинувативши її в підтримці сепаратистських ідей довкола спірного Кашміру. За повідомленням МВС Індії, JeI підтримує екстремістські вимоги про відокремлення частини країни, що загрожує її територіальній цілісності.

Особливого загострення відносини між країни зазнали у серпні місяці 2019 року, коли 6 серпня 2019 року Нижня Палата індійського парламенту, слідом за Сенатом, схвалила рішення уряду щодо скасування статті 370 Конституції країни, яка надавала штату Джамму і Кашмір особливого статусу, а також розділяла його на дві союзні території – Джамму і Кашмір та Ладакх, окрему історичну територію. Рішенню федерального уряду в Делі на чолі з прем'єр-міністром Н. Моді передувало значне нарощування індійської військової присутності в регіоні, комендантська година, припинення доступу до мережі Інтернет та блокування мобільного зв'язку по всьому штату, а також арешти місцевих політичних лідерів.

Н. Моді впевнений, що скасування особливого статусу Джамму і Кашміру призведе до економічного процвітання регіону, ліквідації сепаратистських та терористичних рухів, а також вирішення численних місцевих соціальних проблем. Однак в Ісламабаді вважають зовсім по-іншому. Пакистан засудив цей крок і назвав його порушенням резолюції ООН. Влада Пакистану оголосила про припинення двосторонньої торгівлі з Індією і перегляд низки двосторонніх домовленостей. Ісламабад також вирішив перевести дипломатичні відносини з Індією на більш низький рівень у відповідь на скасування особливого статусу Кашміру. Міністр закордонних справ Шах Махмуд заявив, що Пакистан посилить міжнародні дипломатичні зусилля для того, щоб запобігти скасуванню особливого статусу Кашміру. Зокрема, звернутися до ООН із закликом чинити тиск на Індію.

Пом'якшенню відносин слугувало підписання історичної угоди між Індією та Пакистаном про відкриття Картарпурського коридору. З одного боку, Картарпурський коридор необхідний для безвізових поїздок індійських паломників-сикхів в храм Дарбар Сахіб, що на пакистанській території, з іншого боку це суттєво знімає напругу між країнами у спірному прикордонному регіоні Кашмір.

Делегація Європейського союзу 29 жовтня 2019 року відвідала індійський штат Джамму і Кашмір. Європейські політики стали першими закордонними

спостерігачами на території регіону з 5 серпня, коли уряд Індії скасував особливий статус штату Дžамму і Кашмір з метою остаточної інтеграції регіону в державну систему країни.

До кінця 2019 року, після скасування особливого статусу штату, збройних сутичок не спостерігалось, однак протягом 2020 року обстріли та терористичні акти в Кашмірі поновилися та спалахували з новою інтенсивністю. Індія та Пакистан постійно звинувачують один одного в порушенні режиму припинення вогню. Остання сутичка по лінії розмежування відбулася 13 листопада 2020 року.

Нині Кашмір поділений на індійський штат Дžамму і Кашмір (разом з провінцією Ладакх) загальною площею 101 387 км² і населенням 10,1 млн. осіб; частково автономну пакистанську провінцію Азад Кашмір («вільний Кашмір») площею 85 846 км² і населенням 1,3 млн. осіб; і терени під владою Китаю площею 37 555 км² і декількома тисячами мешканців [22].

Індія і Пакистан – гравці з різних вагових категорій на міжнародній арені. Територія Індії складає 3,287 млн км² (7 місце в світі), Пакистану – 0,796 млн км² (36 місце). Ще більша різниця в чисельності населення: 1,3 млрд людей (2 місце в світі) проти 208 млн чоловік (6 місце в світі). Індія є однією з найбільших економік світу. Її ВВП складає близько \$ 2,6 трлн (2,3% від світового, 6 місце). Пакистан за розміром ВВП \$ 305 млрд займає 40 місце в світі. Чисельність індійських збройних сил 4,2 млн осіб, пакистанських – 0,9 млн осіб. Індія має в 1,5-2 рази більше бойових літаків, кораблів, танків. Але ця нерівність багато в чому нівелює те, що обидві країни мають ядерну зброю. Причому, за неофіційними даними, у Пакистану боєголовок навіть більше. До того ж, на боці Пакистану активно грає Китай, який вважає Індію своїм небезпечним конкурентом.

Кашмір дуже важливий для внутрішньої політики Делі, оскільки його відторгнення значно б посилює сепаратистські тенденції всередині держави. Пакистан не пов'язаний так щільно історично й економічно з Кашміром, як Індія, хоча слід визнати, що за релігійною ознакою ця спірна територія є ближчою до Пакистану, ніж до Індії. Як відомо, Пакистан свого часу постав як релігійна держава, Індія ж завжди була проти територіального поділу за релігійною ознакою. Після початку

глобальної боротьби з тероризмом та нападу на індійський парламент 13 грудня 2001 року індійський уряд зайняв жорстку позицію щодо кашмірських сепаратистів і намагається вирішити проблему силовими методами.

Напруга у відносинах між Індією і Пакистаном триває, чому сприяють постійні збройні сутички в районі Кашміру. Кашмір – один із найбільш мілітаризованих регіонів у світі, а також найбільш нестабільна «гаряча точка», де протистоять одна одній дві ядерні держави – Індія і Пакистан. Країни вже тричі вели війни (в результаті однієї з них утворилася держава Бангладеш на місці колишнього Східного Пакистану), спалахувала маса дрібних конфліктів. Тому, сьогодні, конфлікт між Індією та Пакистаном є одним з нагальних питань в порядку денному ООН.

3.2. Аналіз конфліктної ситуації між Індією та Пакистаном за методом Парето

У даному підрозділі застосовано метод Парето для аналізу конфліктної ситуації, що склалася між Індією та Пакистаном з приводу приналежності штату Джамму і Кашмір. Сутність правила, сформульованого Парето полягає в тому, що за результат будь-якого процесу відповідає відносно невелика кількість причин (20%), решта кількість причин впливають на результат з достатньо низьким значенням (80%). Таким чином правило Парето – це опис як такого принципу оптимальності. Якщо правильно вибрати мінімум найважливіших дій, можна швидко отримати значну частину від запланованого повного результату, при цьому подальші поліпшення неефективні, а витрати на самі поліпшення можуть бути невиправдані. Множина станів системи, оптимальних за Парето, називають «множиною Парето», «множиною альтернатив, оптимальних в сенсі Парето», або «множиною оптимальних альтернатив».

Проблема: Індो-Пакистанський конфлікт.

Причини: територіальна приналежність штату Джамму і Кашмір.

Мета: за допомогою методу Парето запропонувати оптимальні варіанти вирішення територіальної суперечки між Індією та Пакистаном.

Учасники, які беруть участь у конфліктній ситуації (S):

S₁– Індія

S₂– Пакистан

S₃– ООН

S₄– Населення спірної території Джамму і Кашмір

Таблиця 1

Учасники	Інтереси	Мета
S₁ – Індія	Визнання Пакистаном Джамму і Кашмір територією Індії	Врегулювання збройного конфлікту. Посилення власних позицій у регіоні. Послаблення сепаратистських тенденцій всередині держави.

S₂ – Пакистан	Визнання Індією Джамму і Кашмір територією Пакистану	Врегулювання збройного конфлікту. Посилення власних позицій у регіоні.
S₃ – ООН	Проведення плебісциту	Врегулювання конфлікту мирним шляхом.
S₄ – Населення спірних територій Джамму і Кашмір	Набуття широкої автономії в складі Індії та Пакистану	Врегулювання збройного конфлікту. Зняття обмежень на переміщення товарів, послуг, людей та інвестицій по території всього Кашміру

Визначаємо ваговий коефіцієнт учасників:

$\beta_1 = 0.3; \beta_2 = 0.3; \beta_3 = 0.25; \beta_4 = 0.15$

Стратегії учасників:

X_{1.1}– Скасування особливого статусу штату Джамму і Кашмір

X_{1.2}– Введення військ на території Джамму і Кашмір

X_{1.3}– Звинувачення з боку Делі, в тому що Пакистан виступає спонсором тероризму і провокує загострення відносин між двома країнами

X_{2.1}– Припинення двосторонньої торгівлі з Індією і перегляд низки двосторонніх домовленостей

X_{2.2}– Офіційне звернення до ООН

X_{2.3}– Нарощення військової присутності у регіоні.

X_{3.1}– Проведення плебісциту

X_{3.2}– Вирішення конфлікту мирним шляхом, згідно зі статутом ООН, відповідних резолюцій Ради Безпеки та двосторонніх договорів.

X_{3.3}– Створення миротворчих місій на території Джамму і Кашмір

X_{4.1}– Заклик до всенародного голосування з питання державної приналежності

X_{4.2}– Відхід від сепаратистських настроїв

X_{4.3}– Підтримка прагнення держав до мирного врегулювання конфлікту

Оцінка стратегій за 10-бальною шкалою

Таблиця 2

	S₁	S₂	S₃	S₄
X_{1.1}	10	1	5	4
X_{1.2}	7	1	1	1
X_{1.3}	6	1	1	1
X_{2.1}	1	3	1	1
X_{2.2}	6	10	10	9
X_{2.3}	1	6	1	1
X_{3.1}	7	9	10	10
X_{3.2}	8	9	10	9
X_{3.3}	7	9	10	10
X_{4.1}	5	9	8	10
X_{4.2}	9	4	8	9
X_{4.3}	10	8	9	10

Мінімальний гарантований результат для кожного учасника:

$$\alpha_1 \min = 5.8$$

$$\alpha_2 \min = 6.15$$

$$\alpha_3 \min = 4.3$$

$$\alpha_4 \min = 4.35$$

Реалізації:

Таблиця 3

	S1	S2	S3	S4
X11X21X31X41	6,15	5,24	6,11	6,10
X11X21X31X42	6,71	4,54	6,11	5,96
X11X21X31X43	6,85	5,10	6,25	6,10
X11X21X32X41	6,48	5,24	6,11	5,77
X11X21X32X42	7,04	4,54	6,11	5,63
X11X21X32X43	7,18	5,10	6,25	5,77
X11X21X33X41	6,15	5,24	6,11	6,10
X11X21X33X42	6,71	4,54	6,11	5,96

X11X21X33X43	6,85	5,10	6,25	6,10
X11X22X31X41	7,35	6,92	8,27	8,02
X11X22X31X42	7,91	6,22	8,27	7,88
X11X22X31X43	8,05	6,78	8,41	8,02
X11X22X32X41	7,68	6,92	8,27	7,69
X11X22X32X42	8,24	6,22	8,27	7,55
X11X22X32X43	8,38	6,78	8,41	7,69
X11X22X33X41	7,35	6,92	8,27	8,02
X11X22X33X42	7,91	6,22	8,27	7,88
X11X22X33X43	8,05	6,78	8,41	8,02
X11X23X31X41	6,15	5,96	6,11	6,10
X11X23X31X42	6,71	5,26	6,11	5,96
X11X23X31X43	6,85	5,82	6,25	6,10
X11X23X32x41	6,48	5,96	6,11	5,77
X11X23X32x42	7,04	5,26	6,11	5,63
X11X23X32x43	7,18	5,82	6,25	5,77
X11X23X33X41	6,15	5,96	6,11	6,10
X11X23X33X42	6,71	5,26	6,11	5,96
X11X23X33X43	6,85	5,82	6,25	6,10
X12X21X31X41	5,28	5,24	4,95	5,23
X12X21X31X42	5,84	4,54	4,95	5,09
X12X21X31X43	5,98	5,10	5,09	5,23
X12X21X32X41	5,61	5,24	4,95	4,90
X12X21X32X42	6,17	4,54	4,95	4,76
X12X21X32X43	6,31	5,10	5,09	4,90
X12X21X33X41	5,28	5,24	4,95	5,23
X12X21X33X42	5,84	4,54	4,95	5,09
X12X21X33X43	5,98	5,10	5,09	5,23
X12X22X31X41	6,48	6,92	7,11	7,15
X12X22X31X42	7,04	6,22	7,11	7,01
X12X22X31X43	7,18	6,78	7,25	7,15
X12X22X32X41	6,81	6,92	7,11	6,82
X12X22X32X42	7,37	6,22	7,11	6,68
X12X22X32X43	7,51	6,78	7,25	6,82
X12X22X33X41	6,48	6,92	7,11	7,15
X12X22X33X42	7,04	6,22	7,11	7,01
X12X22X33X43	7,18	6,78	7,25	7,15
X12X23X31X41	5,28	5,96	4,95	5,23
X12X23X31X42	5,84	5,26	4,95	5,09
X12X23X31X43	5,98	5,82	5,09	5,23
X12X23X32x41	5,61	5,96	4,95	4,90
X12X23X32x42	6,17	5,26	4,95	4,76
X12X23X32x43	6,31	5,82	5,09	4,90
X12X23X33X41	5,28	5,96	4,95	5,23
X12X23X33X42	5,84	5,26	4,95	5,09
X12X23X33X43	5,98	5,82	5,09	5,23
X13X21X31X41	4,99	5,24	4,95	5,23
X13X21X31X42	5,55	4,54	4,95	5,09
X13X21X31X43	5,69	5,10	5,09	5,23
X13X21X32X41	5,32	5,24	4,95	4,90

X13X21X32X42	5,88	4,54	4,95	4,76
X13X21X32X43	6,02	5,10	5,09	4,90
X13X21X33X41	4,99	5,24	4,95	5,23
X13X21X33X42	5,55	4,54	4,95	5,09
X13X21X33X43	5,69	5,10	5,09	5,23
X13X22X31X41	6,19	6,92	7,11	7,15
X13X22X31X42	6,75	6,22	7,11	7,01
X13X22X31X43	6,89	6,78	7,25	7,15
X13X22X32X41	6,52	6,92	7,11	6,82
X13X22X32X42	7,08	6,22	7,11	6,68
X13X22X32X43	7,22	6,78	7,25	6,82
X13X22X33X41	6,19	6,92	7,11	7,15
X13X22X33X42	6,75	6,22	7,11	7,01
X13X22X33X43	6,89	6,78	7,25	7,15
X13X23X31x41	4,99	5,96	4,95	5,23
X13X23X31x42	5,55	5,26	4,95	5,09
X13X23X31x43	5,69	5,82	5,09	5,23
X13X23X32X41	5,32	5,96	4,95	4,90
X13X23X32X42	5,88	5,26	4,95	4,76
X13X23X32X43	6,02	5,82	5,09	4,90
X13X23X33X41	4,99	5,96	4,95	5,23
X13X23X33X42	5,55	5,26	4,95	5,09
X13X23X33X43	5,69	5,82	5,09	5,23

Рациональні реалізації:

Таблиця 4

	S1	S2	S3	S4
X11X21X31X41	6,15	5,24	6,11	6,10
X11X21X31X42	6,71	4,54	6,11	5,96
X11X21X31X43	6,85	5,10	6,25	6,10
X11X21X32X41	6,48	5,24	6,11	5,77
X11X21X32X42	7,04	4,54	6,11	5,63
X11X21X32X43	7,18	5,10	6,25	5,77
X11X21X33X41	6,15	5,24	6,11	6,10
X11X21X33X42	6,71	4,54	6,11	5,96
X11X21X33X43	6,85	5,10	6,25	6,10
X11X22X31X41	7,35	6,92	8,27	8,02
X11X22X31X42	7,91	6,22	8,27	7,88
X11X22X31X43	8,05	6,78	8,41	8,02
X11X22X32X41	7,68	6,92	8,27	7,69
X11X22X32X42	8,24	6,22	8,27	7,55
X11X22X32X43	8,38	6,78	8,41	7,69
X11X22X33X41	7,35	6,92	8,27	8,02
X11X22X33X42	7,91	6,22	8,27	7,88
X11X22X33X43	8,05	6,78	8,41	8,02
X11X23X31X41	6,15	5,96	6,11	6,10

X11X23X31X42	6,71	5,26	6,11	5,96
X11X23X31X43	6,85	5,82	6,25	6,10
X11X23X32x41	6,48	5,96	6,11	5,77
X11X23X32x42	7,04	5,26	6,11	5,63
X11X23X32x43	7,18	5,82	6,25	5,77
X11X23X33X41	6,15	5,96	6,11	6,10
X11X23X33X42	6,71	5,26	6,11	5,96
X11X23X33X43	6,85	5,82	6,25	6,10
X12X21X32X42	6,17	4,54	4,95	4,76
X12X21X32X43	6,31	5,10	5,09	4,90
X12X22X31X41	6,48	6,92	7,11	7,15
X12X22X31X42	7,04	6,22	7,11	7,01
X12X22X31X43	7,18	6,78	7,25	7,15
X12X22X32X41	6,81	6,92	7,11	6,82
X12X22X32X42	7,37	6,22	7,11	6,68
X12X22X32X43	7,51	6,78	7,25	6,82
X12X22X33X41	6,48	6,92	7,11	7,15
X12X22X33X42	7,04	6,22	7,11	7,01
X12X22X33X43	7,18	6,78	7,25	7,15
X12X23X32x42	6,17	5,26	4,95	4,76
X12X23X32x43	6,31	5,82	5,09	4,90
X13X22X31X41	6,19	6,92	7,11	7,15
X13X22X31X42	6,75	6,22	7,11	7,01
X13X22X31X43	6,89	6,78	7,25	7,15
X13X22X32X41	6,52	6,92	7,11	6,82
X13X22X32X42	7,08	6,22	7,11	6,68
X13X22X32X43	7,22	6,78	7,25	6,82
X13X22X33X41	6,19	6,92	7,11	7,15
X13X22X33X42	6,75	6,22	7,11	7,01
X13X22X33X43	6,89	6,78	7,25	7,15

Домінуючі та не порівнювальні реалізації:

Таблиця 5

		S1	S2	S3	S4
1	X11X22X31X41	7,35	6,92	8,27	8,02
2	X11X22X32X41	7,68	6,92	8,27	7,69
3	X11X22X32X42	8,24	6,22	8,27	7,55
4	X11X22X32X43	8,38	6,78	8,41	7,69
5	X11X22X33X43	8,05	6,78	8,41	8,02
6	X12X22X31X41	6,48	6,92	7,11	7,15
7	X12X22X31X43	7,18	6,78	7,25	7,15
8	X12X22X32X41	6,81	6,92	7,11	6,82
9	X12X22X32X43	7,51	6,78	7,25	6,82
10	X13X22X31X41	6,19	6,92	7,11	7,15
11	X13X22X32X43	7,22	6,78	7,25	6,82

Висновок. Ефективність даних реалізацій багато в чому залежать від першого та другого учасника, а саме Індії та Пакистану та їхнього бажання щодо мирного врегулювання конфлікту. Більшість не порівнювальних реалізацій містять в собі стратегії першого учасника – Індії, що полягають у визнанні Пакистаном штату Джамму і Кашмір територією Індії. Індія не приймає теорію двох націй, яка становить основу заяв Пакистану, і вважає, що Кашмір, незважаючи на те, що він є регіоном з мусульманською більшістю, у багатьох відношеннях є «невід'ємною частиною» світської Індії. Однак Пакистан наполягає на врегулювання ситуації за сценарієм ООН, а саме – проведення плебісциту. Пакистан заперечує твердження Індії з посиланням на Сімльську угоду про те, що резолюції ООН щодо Кашміру втратили свою актуальність. У ньому стверджується, що з юридичної і політичної точки зору резолюції ООН не можуть бути скасовані без прийняття Радою Безпеки ООН відповідної резолюції. Він також підтримує Сімльську угоду, в якому особлива увага приділяється мирному двосторонньому врегулюванню, не виключає роль ООН та інших посередників. Варто зазначити, що ООН слід проявити більшу рішучість у врегулюванні територіальної суперечки, оскільки протягом десятиліть її діяльність в даній ситуації зводилася до мінімуму. Права і свободи людини порушувалися в регіоні не однократно. Також варто наголосити на розповсюдженні терористичних організацій на території регіону. Дивлячись на 70-ти літню історію конфлікту, можна сказати, що країни не можуть вирішити конфлікт самостійно, оскільки твердо наполягають на своїх правах на дану територію і не готові йти на поступки, тому третя сторона, а саме – роль посередника в образі ООН, необхідна для вирішення даного конфлікту.

3.3. Використання методу граф автомата для аналізу оптимальних дій учасників Індо-Пакистанської проблеми

У даному підрозділі застосовано метод граф автомата для аналізу оптимальних дій учасників Індо-Пакистанської проблеми. Граф автомата – це орієнтований зв'язний граф, вершини якого відповідають станам, а ребра графа – переходам між ними. Дві вершини графа автомата з'єднуються ребром, напрямок вказується

стрілкою. Ребру графа приписують відповідні значення вхідних і вихідних сигналів, якщо вони визначені. Якщо перехід зі стану в стан відбувається під впливом кількох вхідних сигналів, то відповідному ребру привласнюють всі значення вхідних і вихідних сигналів.

Множина станів системи:

S_0 – Індो-Пакистанська війна

S_1 – Посилення обстрілів по лінії розмежування

S_2 – Припинення дипломатичних та економічних відносин між Індією та Пакистаном

S_3 – Спалах терористичних актів на спірній території

S_4 – Посилення сепаратистських настроїв на спірній території

S_5 – Введення миротворчих військ задля стабілізації ситуації на спірній території

S_6 – Надання широкої автономії спірним територіям в складі Індії та Пакистану

Множина дій (входів):

Таблиця 6

X_1	7,35	6,92	8,27	8,02
X_2	7,68	6,92	8,27	7,69
X_3	8,24	6,22	8,27	7,55
X_4	8,38	6,78	8,41	7,69
X_5	8,05	6,78	8,41	8,02
X_6	6,48	6,92	7,11	7,15
X_7	7,18	6,78	7,25	7,15
X_8	6,81	6,92	7,11	6,82
X_9	7,51	6,78	7,25	6,82
X_{10}	6,48	6,92	7,11	7,15
X_{11}	7,18	6,78	7,25	7,15

Множина виходів (результат):

$Y = Y_1, Y_2$

Y_1 – Не розпочалася Індो-Пакистанська війна

Y_2 – Автономія Джамму і Кашмір в складі обох країн

Таблиця переходів:

Таблиця 7

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}
S_0	S_1	S_1	S_5	S_2	S_5	S_1	S_1	S_5	S_2	S_5	S_5
S_1	S_3	S_3	S_3	S_3	S_2	S_6	S_4	S_2	S_6	S_4	S_2
S_2	S_4	S_0	S_3	S_1	S_5	S_1	S_4	S_1	S_4	S_4	S_4
S_3	S_5	S_5	S_5	S_2	S_5	S_1	S_5	S_4	S_5	S_5	S_2
S_4	S_3	S_3	S_3	S_5	S_3	S_2	S_6	S_5	S_3	S_6	S_3
S_5	S_5	S_4	S_6	S_4	S_6	S_5	S_1	S_5	S_6	S_2	S_5
S_6	S_5	S_4	S_6	S_4	S_6	S_5	S_1	S_5	S_6	S_2	S_5

Таблиця виходів:

Таблиця 8

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}
S_0	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1
S_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_2	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1
S_2	Y_1	Y_1	Y_1	Y_2	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_2	Y_1
S_3	Y_1	Y_1	Y_1	Y_2	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1
S_4	Y_2	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_1	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2
S_5	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2
S_6	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2	Y_2

Таблиця автомата:

Таблиця 9

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}
S_0	S_1/Y_1	S_1/Y_1	S_5/Y_1	S_2/Y_1	S_5/Y_1	S_1/Y_1	S_1/Y_1	S_5/Y_1	S_2/Y_1	S_5/Y_1	S_5/Y_1
S_1	S_3/Y_1	S_3/Y_1	S_3/Y_1	S_3/Y_1	S_2/Y_2	S_6/Y_1	S_4/Y_1	S_2/Y_1	S_6/Y_1	S_4/Y_1	S_2/Y_1
S_2	S_4/Y_1	S_0/Y_1	S_3/Y_1	S_1/Y_2	S_5/Y_1	S_1/Y_1	S_4/Y_1	S_1/Y_1	S_4/Y_1	S_4/Y_2	S_4/Y_1
S_3	S_5/Y_1	S_5/Y_1	S_5/Y_1	S_2/Y_2	S_5/Y_1	S_1/Y_1	S_5/Y_1	S_4/Y_1	S_5/Y_1	S_5/Y_1	S_2/Y_1
S_4	S_3/Y_2	S_3/Y_1	S_3/Y_1	S_5/Y_1	S_3/Y_1	S_2/Y_1	S_6/Y_2	S_5/Y_2	S_3/Y_2	S_6/Y_2	S_3/Y_2
S_5	S_5/Y_2	S_4/Y_2	S_6/Y_2	S_4/Y_2	S_6/Y_2	S_5/Y_2	S_1/Y_2	S_5/Y_2	S_6/Y_2	S_2/Y_2	S_5/Y_2
S_6	S_5/Y_2	S_4/Y_2	S_6/Y_2	S_4/Y_2	S_6/Y_2	S_5/Y_2	S_1/Y_2	S_5/Y_2	S_6/Y_2	S_2/Y_2	S_5/Y_2

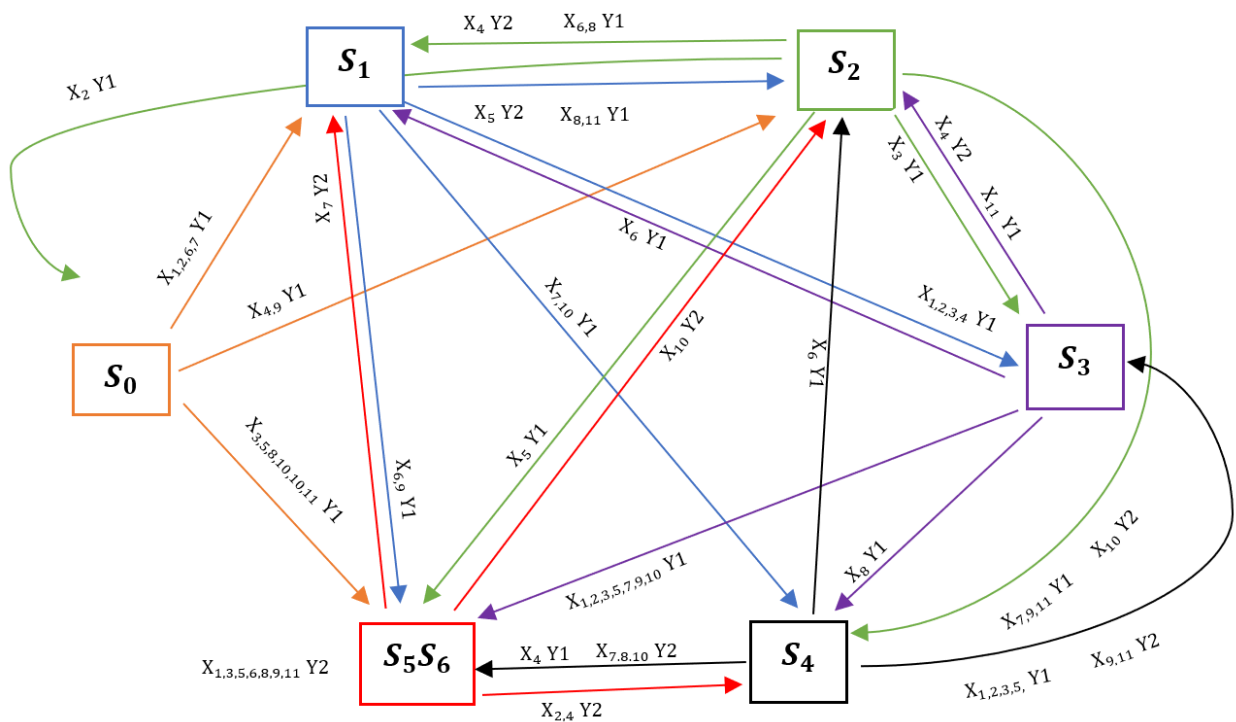
Мінімальний автомат являє собою такий, що має найменшу можливу кількість станів та реалізує задану функцію виходів. Завдання мінімізації автомата зводиться до пошуку його мінімальної форми. Для кінцевого автомата може бути побудований еквівалентний йому кінцевий автомат з найменшим числом станів

Мінімізація автомату:

Таблиця 10

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}
S_0	$S_1/Y1$	$S_1/Y1$	$S_5/Y1$	$S_2/Y1$	$S_5/Y1$	$S_1/Y1$	$S_1/Y1$	$S_5/Y1$	$S_2/Y1$	$S_5/Y1$	$S_5/Y1$
S_1	$S_3/Y1$	$S_3/Y1$	$S_3/Y1$	$S_3/Y1$	$S_2/Y2$	$S_6/Y1$	$S_4/Y1$	$S_2/Y1$	$S_6/Y1$	$S_4/Y1$	$S_2/Y1$
S_2	$S_4/Y1$	$S_0/Y1$	$S_3/Y1$	$S_1/Y2$	$S_5/Y1$	$S_1/Y1$	$S_4/Y1$	$S_1/Y1$	$S_4/Y1$	$S_4/Y2$	$S_4/Y1$
S_3	$S_5/Y1$	$S_5/Y1$	$S_5/Y1$	$S_2/Y2$	$S_5/Y1$	$S_1/Y1$	$S_5/Y1$	$S_4/Y1$	$S_5/Y1$	$S_5/Y1$	$S_2/Y1$
S_4	$S_3/Y2$	$S_3/Y1$	$S_3/Y1$	$S_5/Y1$	$S_3/Y1$	$S_2/Y1$	$S_6/Y2$	$S_5/Y2$	$S_3/Y2$	$S_6/Y2$	$S_3/Y2$
S_5S_6	$S_5/Y2$	$S_4/Y2$	$S_6/Y2$	$S_4/Y2$	$S_6/Y2$	$S_5/Y2$	$S_1/Y2$	$S_5/Y2$	$S_6/Y2$	$S_2/Y2$	$S_5/Y2$

Графік 1. Граф автомата

Висновок. З даного графу автомата (Графік 1) можна зробити висновок, що існує 4-6 дій, які ведуть до бажаного стану, а саме мирного врегулювання конфлікту між Індією та Пакистаном щодо приналежності території Кашміру. В основі цих дій лежить надання широкої автономії територіям Кашміру в складі Індії та Пакистану, при цьому зняти обмеження на переміщення людей, товарів, послуг та інвестицій по території всього Кашміру.

Дії №1 та №2 ведуть до подальшого загострення ситуації та нарощення напруги в регіоні. Оскільки відміна особового статусу Кашміру Індією спричинила серйозне загострення відносин між країнами. А будь-яке нарощування військової присутності

в регіоні призведе до поновлення обстрілів по лінії розмежування.

Дія №11, що містить в собі врегулювання за сценарієм ООН з проведенням плебісциту та введення миротворчих військ можливе, однак зважаючи на категоричні дії уряду Індії та небажання йти на будь-які домовленості щодо врегулювання конфлікту з наданням широкої автономії територіям Кашміру і надалі залишатиме Кашмір «сплячим вулканом» між двома країнами.

3.4. Критеріальний аналіз Індо-Пакистанського конфлікту

Згідно теорії, критерій – це спосіб опису альтернативних варіантів рішень, спосіб вираження відмінностей між ними (Альтернативами). Кожна Альтернатива призводить до певного результату (виходу), наслідки якого оцінюються за Критеріями (оцінними критеріями). Кількісні критерії дозволяють оцінювати результат дії кожної Альтернативи критерієм (конкретним числом), а потім провести порівняння цих критеріїв, найкращою Альтернативою є та, яка володіє найбільшими (найменшими) значеннями критерію.

1. Визначення Альтернатив вирішення конфлікту (надалі «А»).

A_1 – врегулювання конфлікту за сценарієм ООН з проведенням плебісциту.

A_2 – демаркація лінії контролю та визнання входження Азад Кашміру до складу Пакистану, а Дžамму Кашміру до складу Індії.

A_3 – надання широкої автономії територіям в складі Пакистану та Індії, знімаючи обмеження на переміщення товарів, послуг, людей та інвестицій по території всього Кашміру.

A_4 – визнання Кашміру територією Індії.

A_5 – визнання Кашміру територією Пакистану.

2. Критерії (надалі «К») оцінювання Альтернатив.

K_1 – термін реалізації Альтернативи.

K_2 – складність процедури реалізації Альтернативи (дійти згоди щодо умов реалізації певної з угод).

K_3 – реалізація Альтернативи за участю громадян.

K_4 – економічні наслідки Альтернативи.

K_5 – соціальні наслідки Альтернативи.

3. Ваговий коефіцієнт Критеріїв.

Оцінювання Критеріїв за 10-бальною шкалою.

K_1	9
K_2	8
K_3	7
K_4	9
K_5	8

$$\sum = 41$$

$$\alpha_1 = 9/41 = 0.2$$

$$\alpha_2 = 8/41 = 0.2$$

$$\alpha_3 = 7/41 = 0.2$$

$$\alpha_4 = 9/41 = 0.2$$

$$\alpha_5 = 8/41 = 0.2$$

$$\sum_{i=1} = 1$$

4. Оцінки Альтернатив.

«А» – Альтернатива

«К» – Критерій

Оцінювання Альтернатив за 10-бальною шкалою

Таблиця 11

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅
A ₁	7	6	10	9	8
A ₂	9	8	9	7	7
A ₃	8	7	10	8	5
A ₄	9	10	8	10	9
A ₅	9	10	8	10	9

5. Зважені оцінки Альтернатив.

Таблиця 12

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅
A ₁	1.5	1.2	1.7	2	1.5
A ₂	2	1.5	1.5	1.5	1.4
A ₃	1.7	1.4	1.7	1.7	1
A ₄	2	1.9	1.4	2.2	1.7
A ₅	2	1.9	1.4	2.2	1.7

6. Обираємо найкращі Альтернативи за допомогою адитивного критерію

Таблиця 13

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅		
A ₁	1.5	1.2	1.7	2	1.5	7.9	0.19
A ₂	2	1.5	1.5	1.5	1.4	7.9	0.19
A ₃	1.7	1.4	1.7	1.7	1	7.5	0.18
A ₄	2	1.9	1.4	2.2	1.7	9.2	0.22
A ₅	2	1.9	1.4	2.2	1.7	9.2	0.22

7. Обираємо найкращі Альтернативи за допомогою мультиплікативного критерію

Таблиця 14

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅		
A ₁	1.5	1.2	1.7	2	1.5	9.18	0.14
A ₂	2	1.5	1.5	1.5	1.4	9.45	0.14

A₃	1.7	1.4	1.7	1.7	1	6.9	0.10
A₄	2	1.9	1.4	2.2	1.7	19.9	0.30
A₅	2	1.9	1.4	2.2	1.7	19.9	0.30

Висновок. Згідно проведеного аналізу найкращими Альтернативами будуть наступні: визнання Кашміру територією Індії або ж визнання Кашміру територією Пакистану. Кожна з двох Альтернатив буде влаштовувати лише одну сторону конфлікту. Однак даний варіант дій зможе назавжди покінчити з війною на території Джамму і Кашмір, оскільки у разі реалізації наступної Альтернативи з врегулювання конфлікту за сценарієм ООН з проведенням плебісциту одна зі сторін зможе заперечувати результат процедури, якщо він буде не на її користь. Альтернатива щодо демаркації лінії контролю та визнання входження Азад Кашміру до складу Пакистану, а Джамму Кашміру до складу Індії зможе покращити ситуацію лише на деякий час, оскільки обидві країни претендують на всю територію і будь-які сепаратистські настрої на території Кашміру послугують загостренню відносин та поновленню конфлікту.

Найменший показник ефективності має Альтернатива щодо надання широкої автономії територіям в складі Пакистану та Індії, знімаючи обмеження на переміщення товарів, послуг, людей та інвестицій по території всього Кашміру. По-перше, сторони не дійдуть повної згоди щодо здійснення політики на території Кашміру. По-друге, будь-який теракт на території Кашміру призведе до звинувачень з боку в Делі в тому, що Пакистан виступає спонсором тероризму та провокує загострення відносин між двома країнами. Кашмір і надалі залишатиметься сплячим вулканом між двома ядерними державами.

ВИСНОВКИ

Світова історія XX століття містить значну кількість міжнародних проблем і міждержавних конфліктів, частина з яких дає про себе знати і донині.

1. Конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті є найбільш гострими і складними. Вони важко піддаються врегулюванню навіть при певній стабілізації. Кожен етноконфесійний конфлікт є індивідуальним, що обумовлено особливостями культури та психологією його учасників. У силу своєї транскордонної природи етноконфесійність не є безпосередньою причиною виникнення особливого роду конфліктів, а надає лише специфіки та вектору спрямованості конфліктам. Природно, що характер співіснування етносів і конфесій, розвиток міжетнічних, міжконфесійних, міжкультурних контактів, забезпечення кожній етнічній і конфесійній групі власної «ніші» в суспільстві, зусилля щодо подолання етнорелігійного екстремізму, нетерпимості та насильства стають важливими показниками демократичного, гуманістичного і правового розвитку націй.

2. Витоки конфліктів між різними етносами або представниками різних релігійних конфесій ведуть у глиб віків, що пов'язано з існуванням суперечностей між історичними традиціями взаємодії держав на принципах державного суверенітету і непорушності кордонів з одного боку, та принципом права націй на самовизначення, який утвердився в практиці міжнародних відносин і передбачає можливість формування незалежних держав. Така суперечність доволі часто є наслідком домінування принципу національного самовизначення над інтересам національної безпеки держав, до складу яких входять території з етнічними анклавом. Із часом одні конфлікти вирішуються, інші загострюються – все залежить від готовності учасників конфлікту знайти компроміс і поступитися.

3. Серед причин виникнення етнічних та етноконфесійних конфліктів підкреслюється ціннісна мотивація учасників конфлікту, що має генетичні, психологічні, релігійні або культурні підстави. Обмеження почуття етнічної гідності спонукає до відновлення насильницької боротьби за політичне визнання етнічної групи. Психологічні причини характеризуються нетерпимістю до представників

іншої конфесії чи нації, стереотипи щодо певних етносів, наприклад, циганів, турків, євреїв. Також серед причин виникнення конфлікту виокремлюють відновлення етнічного насильства активністю політичних еліт та недостатністю урядового контролю в умовах статусної нерівності етнічних груп. Політичні причини включають в себе боротьбу національних меншин за участь в роботі владних структур, за автономію та власну територію. Варто зазначити про економічні причини, а саме невдоволення більш розвинутих регіонів однаковим перерозподілом доходів з економічно менш розвинутими провінціями, наприклад як це відбувалося в Країні Басків в Іспанії, Хорватії та Словенії в колишній Югославії.

4. Міжетнічні та конфесійні конфлікти, а також сепаратизм виходять за рамки не тільки національної, а й регіональної безпеки, набуваючи все більш міжнародний аспект. Ці міжетнічні та конфесійні рухи в арсеналі своїх дій використовують не тільки мирні демонстрації, а й насильницькі форми, такі як повстання, збройні сутички, військові дії, терористичні загрози.

5. Сучасна практика демонструє широкий спектр врегулювання етнічних та етноконфесійних конфліктів. Наприклад, превентивні стратегії миротворчого контролю є альтернативою реактивним стратегіям міжнародного втручання в етнонаціональний чи етноконфесійний конфлікт. Превентивний миротворчий контроль означає активність військових миротворців в запобіганні збройного конфлікту та сприяння дипломатичним зусиллям в мирному врегулюванні внутрішньодержавних суперечок.

Успіх миротворчої превентації залежить від рішення диференційованих завдань військовими силами і дипломатами. Розміщення миротворчих сил в державі з потенційним насильницьким конфліктом усуває причину етнічного насильства. Миротворчість дипломатії полягає в сприянні приходу до влади демократичним шляхом сильного уряду.

Активною практикою користується застосування широкого спектра санкцій, наприклад, економічних, політичних, адміністративно-правових, аж до санкціонованого застосування сили органами охорони громадського порядку.

6. Одним з найбільш гострих конфліктів на етноконфесійному підґрунті є

Кашмірська проблема, що призвела до трьох воєн, та є потенційно небезпечною. Наявність у обох сторін конфлікту ядерної зброї виводить питання щодо приналежності штату Джамму і Кашміру на світовий рівень.

Що стосується перспектив врегулювання конфлікту навколо Кашміру, то успіх даного заходу багато в чому залежить від позитивних заходів індійської та пакистанської сторін. Поки відносини між країнами не врегульовані і коливаються від збройного протистояння до прихованої конфронтації, рішення кашмірського питання або зняття напруженості на даній території навряд чи можливі.

7. Існують три основні сценарії розвитку ситуації в Кашмірі: перший, перехід території колишнього князівства під юрисдикцію однієї з держав – Індії або Пакистану; другий, надання широкої автономії Кашміру у складі обох держав; третій, визнання лінії контролю в якості міждержавного кордону. Розглянемо їх більш детально.

Що стосується першого, то досить складно уявити той збіг обставин, який дозволив би Індії або Пакистану отримати всю територію Кашміру. По-перше, необхідні зовнішні сили, здатні зрушити проблему з мертвої точки. Такою силою потенційно могла б стати ООН, але вона показала свою безпорадність в даному питанні. Множинні резолюції РБ ООН просто ігнорувалися сторонами конфлікту. Також малоймовірно, що хтось із країн – світових лідерів візьметься за вирішення даної проблеми. Однак зберігається теоретична можливість проведення плебісциту на всій території Кашміру, але вона спричинить за собою масу питань і складнощів.

Наприклад, як забезпечити об'єктивність голосування на території, що знаходиться під контролем трьох держав. По-друге, навіть у разі проведення такого заходу, де гарантії, що Індія або Пакистан приймуть подібне рішення і «без бою» залишать території. По-третє, необхідно враховувати, що і Китай є зацікавленою стороною. Він прагне розширити власну територію за рахунок земель колишнього князівства, частину з яких він уже контролює і бажає зберегти спокій в Сінцзяні, населеному мусульманами.

Щодо другого сценарію, то його реалізація в однаковій мірі не задовольнить ні Індію, ні Пакистан. По-перше, сторони не дійдуть повної згоди щодо здійснення

політики на території Кашміру. Також не виключно, що у такому випадку з'являється реальна перспектива посилення в регіоні, за широкої участі талібів із сусіднього Афганістану, ісламського екстремізму і зміцнення позицій консервативних ісламських режимів ряду арабських держав.

Незважаючи на зростання національної самосвідомості кашмірців, воно ще не досягло того рівня, щоб вилитися в масовий рух за незалежний Кашмір. Крім цього, за постколоніальні роки як індійський штат Джамму і Кашмір, так і Азад Кашмір, в більшій чи меншій мірі, інтегрувалися в економічну і суспільно-політичну структури відповідно Індії та Пакистану.

Розрив сформованих зв'язків може спричинити за собою значні економічні і політичні труднощі. Крім того, проведення референдуму в Кашмірі створить небезпечний прецедент і до подібного волевиявлення стануть ще з більшим завзяттям прагнути жителі Ассама, Нагаленда та інших північно-східних територій. Також з новою силою може спалахнути рух за Халістан.

Говорячи про можливості реалізації третього сценарію, варто навести думку авторитетного західного дослідника Індії Спейта, висловлену ним понад 50 років тому, але є актуальною і нині: «Яким б складними чи не досконалими були б подібні рішення про сформовані географічних одиницях, єдиним можливим виходом є їх розподіл».

Отже, найближчим часом проблема приналежності території Кашміру навряд чи буде вирішена. Індія вважає питання закритим та ухиляється від будь-якої дискусії на цю тему. Пакистан в свою чергу не бажає віддавати регіон, переважно населений мусульманами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vmv.kyumu.edu.ua/>
2. Етнополітичні конфлікти: причини виникнення, динаміка, типологія та способи врегулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/>
3. Етноконфліктологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/>
4. Міжконфесійні конфлікти: причини, типологія і шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.chnu.edu.ua/>
5. Национализм против антинационализма в Центральной и Восточной Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dialogs.org.ua/
6. Аклаев А. Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент. – М.; 2005. – С. 31
7. Курас І. Ф., Рибачук М. Ф., Кирюшко М. І., Феценко П. І. Релігія і політика в сучасній Україні. Київ, 2000. 272 с.
8. Силантьев Р. Религиозный фактор во внешнеполитических конфликтах на Кавказе. Религия и конфликт: сборник статей / под ред. А. Малащенко, С. Филатова. Москва: РОССПЭН — Российская политическая энциклопедия, 2007, С. 64
9. Зеленков М. Ю. Конфликтология. Москва: Дашков и К, 2013. 324 с.
10. Збройні етнополітичні конфлікти Європи ХХІ століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vmv.kyumu.edu.ua/>
11. Европейский сепаратизм: Испания – первый кандидат в Европе на распад по «лоскутному сценарию» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imperiya.by/politics3-8357.html/>
12. Кандель П. Е. Сепаратизм в политической жизни современной Европы. Москва, 2015. 346 с.

13. Этногеография: учебно-методический комплекс для студентов, обучающихся по специальности «География». Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2009. 68 с.
14. Бородкін Ф. М., Коряк Н. М. Увага: конфлікт. Новосибірськ: Наука, 1989. 189 с.
15. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/>
16. Використання міжнародних форматів для врегулювання сепаратистських конфліктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/>
17. The OSCE Uniquely Qualified for a Conflict-Prevention Role [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.conflict-prevention.net/>
18. Чому Індія воює з Пакистаном: історія конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://was.media/>
19. Індія та Пакистан. Від війни до війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/>
20. ВПС Індії жорстко відповіли бойовикам на теракт в Кашмірі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://world.segodnya.ua/>
21. «Чий Кашмір?»: Що потрібно знати про багаторічне протистояння Індії та Пакистану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://world.segodnya.ua/>
22. Кашмір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>
23. Спейт О.Х.К. Индия и Пакистан: Общая и региональная география с главой о Цейлоне. Москва: изд-во иностранной литературы, 1957. 833 с.
24. Оперативна роль альянсу в підтримці миру – НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: NATO www.nato.int /
25. Конфлікт в Північній Ірландії: загроза ескалації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/>

26. Механізми ОБСЄ із врегулювання конфліктів: роль в новій системі Європейської безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://istfak-mgu.at.ua/>
27. Баранов С. А. Сепаратизм в Индии. Институт востоковедения РАН. Москва, 2003. 238 с.
28. Белокреницкий В. Я. Пакистан – Индия: конфронтационная стабильность? Международные процессы, 2006. № 2, Т. 4.
29. Лихачев К. А. Очаги терроризма в Индии. Россия и Индия в современном мире: материалы междунар. науч. конф. СПб., 2005.
30. Мелехина Н.В. Пути и перспективы решения кашмирской проблемы // Восток (Orient). 2008. № 3.
31. Chawla P. A Harvest of Terror. India Today. New Delhi, 2008. 08 Dec.
32. Ed. H. Singh Terrorism in South Asia: A Chronology 2001-2010. New Delhi, 2011.
33. Khan S. F. Pakistan Under Musharraf (1999-2002). Economic Reform and Political Change. Lahore, 2004.
34. Дериглазова Л. В., Минасян С. Нагорный Карабах: парадоксы силы и слабости в международном конфликте. Ереван: Ин-т Кавказа, 2011. 116 с.
35. Кейган Р. О рае и силе. Америка и Европа в новом мировом порядке. Москва: РОССПЭН, 2004. 160 с.
36. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов. Москва: Аспект Пресс, 1999. 271 с.
37. Лебедева М. М. Межэтнические конфликты на рубеже веков (методологический аспект). Мировая экономика и международные отношения. 2000. № 5. С. 31–39.
38. Morgenthau H. J. Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace. NY: McGraw Hill, 1993. 419 p.
39. Дмитриев А. В. Конфликтология: Учебник. Москва: Альфа-М; ИНФРА - М, 2009.

40. Султыгов А.-Х. А. Этнополитические противоречия и формы их разрешения: исторический опыт и современные реалии. Москва: Макс Пресс, 2006.
41. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва: АСТ. – СПб.: Terra fantastica, 2003. 603 с.
42. Гидденс Э. Социология. – Москва: Едиториал УРСС, 2005. 632 с.
43. Ланцов, С. А. Политическая конфликтология: учебное пособие. Питер, 2008. 319 с.
44. Парсонс Т. О социальных системах. Москва: Академ проект, 2002. 830 с.
45. Бакланов А. Г. Ближний Восток на рубеже XXI века: к созданию системы региональной безопасности. Москва, 2001.
46. Баранов С. А. Опыт борьбы центрального правительства с проявлениями сепаратизма в независимой Индии. Москва, 2000.
47. Офіційна сторінка Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/>
48. Эксперты ООН призвали власти Индии прекратить информационную блокаду Джамму и Кашмира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.un.org/>
49. В ООН встревожены ростом напряженности между Индией и Пакистаном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.un.org/>
50. Индия отменяет автономию Кашмира. Это чревато войной с Пакистаном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/>
51. Антонян Ю. М. Природа этнорелигиозного терроризма. Москва: Аспект Пресс, 2008. 364 с.
52. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации: учеб. пособие / под ред. П. А. Цыганкова. Москва, 2008.

53. Антонян Ю. М., Давитадзе М. Д. Этнорелигиозные конфликты: проблемы, решения: учеб. пособие. Москва, 2004.
54. Індія vs Пакистан: історія конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/>
55. Загострення конфлікту навколо Кашміру: Пакистан видворив посла Індії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/>
56. Індія та Пакистан відкрили безвізовий коридор для прочан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/>
57. Індія і Пакистан завдали авіаударів у Кашмірі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/>
58. Пакистан назвав умову для переговорів з Індією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/>
59. В Індії заявили про обстріл Кашміру з боку Пакистану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/>
60. Пакистан звинуватив Індію в теракті в Карачі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/>
61. Прем'єр Пакистану допустив можливість ядерної війни з Індією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/>
62. Группа военных наблюдателей Организации Объединенных Наций в Индии и Пакистане [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://peacekeeping.un.org/>
63. Офіційна сторінка в мережі Інтернет Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/>
64. Пакистан та Індія підписали історичну угоду про кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zik.ua/>
65. Чому Індія та Пакистан розігрують карту війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/>

66. Этнические конфликты в СССР и их причины: эмпирический анализ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lcsr.hse.ru/>
67. Этнические конфликты как фактор нестабильности общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.expeducation.ru/>
68. Межэтнические конфликты в Центральной Азии: уроки и механизмы миростроительства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://caa-network.org/>
69. Этнические конфликты в условиях глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pglu.ru/>
70. Етнічний конфлікт – вивчений феномен? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
71. Релігійні протиріччя та їх роль у виникненні збройних конфліктів [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.investplan.com.ua/>
72. Роль етнічного чинника у виникненні міждержавних прикордонних конфліктів [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/>
73. Religious Conflicts [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sciencedirect.com/>
74. Towards a Religion of World Politics? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gmu.edu/>
75. Conflict Between India and Pakistan [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cfr.org/>
76. Pakistan, India again trade barbs over terrorism [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.aa.com.tr/>
77. Pakistani-Indian Military Clashes Kill 13 in Kashmir [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.voanews.com/>
78. The Kashmir conflict: How did it start? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nationalgeographic.com/>

79. Resolving the Kashmir Conflict: Pakistan, India, Kashmiris and Religious Militants [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/>
80. Kashmir in Conflict: India, Pakistan, and the Unfinished War [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.foreignaffairs.com/>